МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ**

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0534
спеціальності 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Стеценко Діана Леонідівна
Керівник: д. психол. наук, професор
кафедри психології Ткалич М. Г.
Рецензент: д. психол. наук, професор
кафедри психології Клопота Є. А.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2025 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНЦІ

Стеценко Діані Леонідівні

Тема роботи Гендерні особливості девіантної поведінки молоді

керівник роботи Ткалич М.Г. д.психол.н., професор кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «02» 04 2025 року № 468-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналіз основних соціально-психологічних підходів у дослідженні девіантної поведінки; провести теоретичний аналіз гендерних особливостей девіантних проявів поведінки; експерементально дослідити особливості девіантної поведінки у чоловіків і жінок віком 18-35 років; здійснити аналіз на основі отриманих результатів.

5. Перелік графічного матеріалу: 1 таблиця, 15 рисунків.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Ткалич М.Г., професор		
Розділ 1	Ткалич М.Г., професор		
Розділ 2	Ткалич М.Г., професор		
Розділ 3	Ткалич М.Г., професор		
Висновки	Ткалич М.Г., професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	березень-червень 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	липень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	липень-серпень 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	серпень 2025 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	вересень 2025 р.	Виконано
6	Написання висновків	жовтень 2025р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2025 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2025 р.	Виконано

Студент _____ Д. Л. Стеценко

Керівник роботи _____ М. Г.Ткалич

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Г. В. Коваль

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 75 сторінок, 15 рисунків, 1 таблиця, 40 джерел, 9 додатків.

Об'єкт дослідження: девіантна поведінка особистості.

Предмет дослідження: гендерні відмінності девіантної поведінки молоді.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення гендерних відмінностей девіантної поведінки молоді.

Гіпотеза дослідження: девіантна поведінка особистості більш характерна жінкам, аніж чоловікам.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація й систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: опитувальник «Схильність до залежної поведінки» за автором В.Д. Менделевичем (адаптований І. І. Приходько), методика визначення схильності до девіантної поведінки за автором А. Орелом (адаптований Сергєєвою О.А.), опитувальник виявлення схильності до різних форм девіантної поведінки «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм (адаптований І. І. Приходько).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що були визначені гендерні особливості девіантної поведінки української молоді, емпірично досліджені гендерні аспекти девіантності у відсотковому порівнянні. Галузь використання: дисципліни соціології, загальної психології та гендерної психології.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА, ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ, ОСОБИСТІСТЬ, ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА, ВІДХИЛЕННЯ.

SUMMARY

Stetsenko D.L. Gender peculiarities of deviant behavior of youth.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, References (40 items, 3 of foreign origin), 9 appendix on 28 pages. The qualifying work volume is 109 pages long, 75 of them – main text. There are 1 table and 15 illustrations.

The qualification work contains a theoretical overview and describes an experimental study of gender differences in deviant behavior of youth. The master's thesis consists of 3 chapters, each of which is devoted to a different aspect of the study of the problem of deviance.

The research object: deviant personality behavior.

The research subject: gender differences in deviant youth behavior.

The research goal: theoretical justification and empirical study of gender differences in deviant youth behavior.

The research tasks are:

1. To analyze the theoretical material on deviation and deviant behavior.
2. To separate the socio-psychological features of male and female deviation.
3. To compare the manifestations of deviant behavior of men and women, based on past research.
4. To empirically investigate the tendency to deviant forms of behavior of young women and men.

Chapter 1 «Theoretical aspects of studying the specifics of deviant behavior of youth» contains a theoretical analysis of the problem of deviant behavior of youth, approaches to its study in the scientific literature, consideration of the concept of gender differences and analysis of the results of research in previous years, socio-psychological features of deviant manifestations in women and men.

In the Chapter 2 «Empirical study of gender characteristics of deviant behavior», a study was conducted and the results were analyzed regarding the presence or absence of deviant traits in the surveyed women and men, and the obtained indicators were compared in percentage terms.

Chapter 3, «Methodological prevention of various forms of deviance» explains methodological recommendations for preventive work with individuals at risk of deviant behavior.

Keywords: deviant behavior, gender differences, personality, delinquent behavior, deviation.

ЗМІСТ

ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СПЕЦИФІКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ 13

1.1. Основні підходи до вивчення феномену девіантності 13

1.2. Специфіка гендерних проявів девіантної поведінки 19

1.3. Аналіз досліджень гендерних відмінностей молоді 24

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ 29

2.1. Розгляд результатів за опитувальником «Схильність до залежної поведінки» за автором В.Д. Менделевичем 29

2.2 Показники дослідження за опитувальником «Визначення схильності до девіантної поведінки» за автором А. Орел 46

2.3 Опис висновків опитувальника для виявлення схильності до різних форм девіантної поведінки «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм 62

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНА ПРОФІЛАКТИКА РІЗНИХ ФОРМ ДЕВІАЦІЙ 67

ВИСНОВКИ 73

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 76

ДОДАТКИ 81

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасне українське суспільство можна охарактеризувати кризовими явищами в численних сферах життєдіяльності. Складні політичні, соціально-економічні умови, врешті-решт, стан повномасштабної війни, яка триває протягом чотирьох років, ускладнюють реальність кожного громадянина та громадянки. Відбувається зміна соціально-психологічних стереотипів, дестабілізація фінансового становища та багато інших сфер життя людей потерпають під час кризисних обставин. Усі ці чинники є причиною втрати відчуття безпеки більшою частиною українського населення. Не дивно, що виникає реальна проблема страху перед майбутнім, страху перед дійсністю.

Сучасному українцю доводиться приймати велику кількість різноманітних рішень одночасно. Безумовно, війна вплинула на людей будь-якої професії, будь-якого віку та соціального статусу. Але особливо цей нещадний вплив відчула молодь, яка саме в ці часи проходить свій шлях незалежності, самостійності, становлення, як особистості та професіонала на обраному шляху. Навіть в мирний час шлях цей тривожний та напружений, що ми можемо казати, коли на долю молоді випали такі складні випробування, як активні бойові дії, всепоглинаюча невизначеність, чіпкий страх за близьких, тривожність за власне майбутнє і майбутнє країни. Життєдіяльність молоді, на жаль, в умовах війни супроводжується суттєвими змінами. Війна відтворила певні порушення у звичайному способі життя та призвела певні втрати в різних сферах життя молоді, спонукала до переоцінки багатьох аспектів, цінностей життя і стала великим стресовим фактором на національному рівні.

Тож психологічне навантаження на системи адаптації дуже велике. Відомо, що саме здатність до пристосування робить можливим життя на різних рівнях складності. І є тільки два варіанти виживання: боротьба й адаптація.

Починаючи пошуки засобів захисту від дискомфорту, напруги, стресу, деякі люди часто вдаються до стратегій девіантної поведінки – однієї з типів деструктивної поведінки, для якої характерне бажання порушити соціальні та моральні норми чи фіксація підвищеної уваги на окремих видах діяльності, наслідком чого є зміна психічного стану. Загалом, девіантна поведінка - це форма поведінки, яка відхиляється від загальноприйнятих суспільних норм, таких як моральні та правові. Також така поведінка може являти собою антисоціальні, антидисциплінарні, аутоагресивні та делінквентні вчинки.

Проблематику саме гендерного підходу вчені розглядали через призму різноманітних теоретичних напрямків. Свою точку зору з цього приводу висловлювали представники структурного функціоналізму (Е. Дюркгейм, Г. Спенсер, О. Конт, Т. Парсонс), які наголошували, що стосунки між чоловіком і жінкою визначаються в концепції статево рольового розподілу, а статеві ролі засвоюються індивідуумами саме в результаті соціалізації. Іншу думку щодо гендерного підходу мали соціальні конструктивісти (Дж. Г. Файгенбаум, К. Дж. Герген, П. Ернест, Р. Герш), які бачили сутність маскулінності в тому, що вона являє собою прийняття обраної позиції, примірка соціальної статі, як повсякчас мінливий набір значень, котрі ми формулюємо в спілкуванні із собою, з іншими людьми та із навколишнім світом. Таким чином, послідовники цієї теорії відокремлювали, що маскулінність має вивчатися як чутлива до контексту, гетерогенна, котра зароджується в процесі взаємодії. Психологічні дослідження проблем молоді у сучасних нестабільних умовах життя суспільства потрохи перетворюються із цілком академічних проблем наукового пізнання в обов’язковий елемент практичного освоєння соціальної реальності. Також треба зазначити, що гендерні аспекти соціалізації молоді стали дуже актуальними, тому що, з одного погляду, вони зазначаються недостатньо дослідженими, а, з іншого погляду, стають все більш значущими у формуванні поведінки і свідомості сучасної української молоді.

Дослідження гендерних особливостей девіантної поведінки молоді, наразі, можна вважати актуальним з декількох причин. По-перше, це допомагає зрозуміти причини та наслідки різноманітних відхилень від традиційних гендерних норм у суспільстві, що сприяє більш глибокому розумінню соціальних процесів. Гендерні прояви девіантної поведінки молоді є відтворенням складних соціальних процесів, які прямим чином впливають на формування гендерних ролей, стереотипів та ідентичностей. Різнобічне вивчення цього явища дозволяє краще зрозуміти, як суспільство взаємодіє з тими особами, які не відповідають звичним гендерним очікуванням. По-друге, вивчення проблематики гендерних особливостей девіантної поведінки дозволяє розробляти ефективні заходи для профілактики та корекції девіантної поведінки, які спиратимуться на соціально-психологічні особливості жінок та чоловіків, особливо серед молоді. Треба розуміти, що аналіз девіантної поведінки дозволяє виявляти чинники ризику та розробляти необхідні програми підтримки для осіб жіночої та чоловічої статі, які схильні до того, щоб відхилятися від загальноприйнятих норм. Це достатньо важливий аспект для молоді, яка вже зараз формулює наше суспільство. По-третє, вивчення гендерних особливостей девіантної поведінки молоді є важливим напрямком у психології, який дозволяє більше розуміти взаємозв'язок між такими поняттями як гендер, особистість та соціальний контекст. Результати дослідження цієї проблеми посприяють розвитку теорії та практики психологічної гендерної науки, а також покращенню необхідної соціально-психологічної допомоги людям, які стикаються з проблемами, які пов'язані з гендером.

Актуальністю теми є саме гендерні особливості девіантної поведінки молоді у контексті порівняння якостей, особливостей та проявів поведінки притаманних чоловікам та жінкам. Цей бік питання є малоосвітленим, що додає наснаги та необхідності у майбутніх дослідженнях.

Об’єкт дослідження –девіантна поведінка особистості.

Предмет дослідження – гендерні відмінності девіантної поведінки молоді.

Мета роботи – теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення гендерних відмінностей девіантної поведінки молоді.

Гіпотеза: девіантна поведінка особистості більш характерна жінкам, аніж чоловікам.

Завдання:

1. Проаналізувати теоретичний матеріал щодо девіації та девіантної поведінки.
2. Відокремити соціально-психологічні особливості чоловічої та жіночої девіації.
3. Порівняти прояви девіантної поведінки чоловіків і жінок, спираючись на минулі дослідження.
4. Емпірично дослідити схильність до девіантних форм поведінки молодих жінок та чоловіків.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація й систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: опитувальник «Схильність до залежної поведінки» за автором В.Д. Менделевичем (адаптований І. І. Приходько), методика визначення схильності до девіантної поведінки за автором А. Орелом (адаптований Сергєєвою О.А.), опитувальник виявлення схильності до різних форм девіантної поведінки «ДАП-2» за автором Кочубеєм В.Л (адаптований І. І. Приходько).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що були визначені гендерні особливості девіантної поведінки української молоді, емпірично досліджені гендерні аспекти девіантності у відсотковому порівнянні.

Практична значущість полягає в результатах та висновках методичного дослідження гендерних особливостей девіантної поведінки та використання цих

результатів задля методичної профілактики проявів девіантності серед молоді, спираючись на гендерну приналежність.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 40 найменувань та 9 додатків. Загальний обсяг основного тексту 75 сторінок. Робота містить 1 таблицю та 15 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СПЕЦИФІКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

1.1 Основні підходи до вивчення феномену девіантності

Для правильного розуміння рушійних сил формування відхилень поведінки теоретичних та практичних засад профілактики поведінкових відхилень необхідно розглядати поведінку індивіда у співвідношенні «норма» і «відхилення», аргументуючи ці визначення дійсним тлумаченням їх сутності. Як відомо, термін «поведінка» обширно використовується для пояснення активності особи разом із такими її проявами як діяльність, пізнання та спілкування. В. Бехтерев аналізував поведінку як зовнішній прояв особистості, який зводиться до сполучних рефлексів, котрі зароджуються через вплив навколишнього світу на нервову систему людини. Представники сьогочасного наукового вивчення суті поведінки людини (а саме: І. Бех, О. Кононко, Ю. Клейберг, О. Киричук) трактують це поняття як взаємодію з оточуючим світом, яка саме зумовлена внутрішньою та зовнішньою активністю особистості. Через це поведінку треба розглядати як виправданість особистості задля здобуття нових особистісних цінностей згідно до суспільної важливості особистісної програми та реалізації цих цінностей в обраних соціальних і міжособистісних відносинах, у які особа вступає і від яких, певною мірою, вона залежить. Робимо висновки, що поведінка особистості – це специфічна взаємодія з довкіллям, яка вмотивована її зовнішньою і внутрішньою активністю у вигляді цілеспрямованої послідовності вчинків [30].

Оцінка різноманітної поведінки повсякчас потребує її порівняння з нормою. Саме тому аналіз суті терміну «девіантна поведінка» прямим чином

пов'язаний із співвіднесенням та розумінням термінів «норма» і «відхилення». Але загальновизнаної термінології поняття норми немає. Ті самі межі «нормальності» та «нормальної поведінки» є дуже відносними та ситуативними, це пов’язано зі складнощами їх встановлення. Така тенденція зумовлена соціальними аспектами, детермінованістю поведінки та важливістю наведення і схвалення не тільки біологічних, а ще й соціальних критеріїв у розумінні норми поведінки, оскільки останні є способом регуляції вчинків особистості.

Необхідно також окреслити, що в науковій літературі визначені різні підходи до оцінювання девіацій та поведінкової норми. Розглядаючи нормоцентричний підхід, розуміємо, що оцінка поведінки людини має відбуватись з огляду її відповідностей нормам таким як: психологічні, вікові, етнокультурні, соціальні, професійні, тендерні та феноменологічні. З точки зору нозоцентричного підходу, людська поведінка трактується з позиції підбору і діагностики симптоматики хвороби, психопатології. Також більш традиційно впроваджується статистично–адаптаційний підхід до поняття норми, відповідно якому вона розглядається як:

1. Щось середнє, стале, що не має підстав виділятися із маси;
2. Щось найбільшим чином адаптоване до оточуючого середовища [30].

Загалом, відхилення від прийнятих в суспільстві норм більшістю не схвалюється, тому що така поведінка призводить до дезорганізації соціального життя, так би мовити, «соціальної аномалії». Девіантна поведінка молоді – це антипод конформістичному явищу в якомога чіткіше вираженій формі. Соціальні чинники девіантної поведінки, зазвичай, пов'язані із розривом між соціокультурними прагненнями суспільства і соціально дозволеними засобами їх досягнення. Необхідно підкреслити, що соціальні норми, відносини та цінності подекуди бувають достатньо суперечливими, через що кордони девіантної поведінки надто рухливі, нестійкі та прямим чином залежать від змін в соціокультурних цінностях та інших обставинах.

Отже, норма і девіація є взаємодоповнюючими та, разом з тим, протилежними поняттями. Якщо узагальнити наведене вище визначення цих термінів, розуміємо висновок про те, що норма – це поняття, яке ототожнює сукупність очікувань і обов'язків, які висуває соціальне суспільство до своїх членів із метою реалізації відповідної діяльності та поведінки визначеного типу. Вимоги та очікування нормальності встановлюються і виражаються як у вербальному (до прикладу: писані закони, інструкції, кодекси), так і невербальному (тобто символічна атрибутика) виглядах. Саме функціональна роль норми у соціумі визначається, в першу чергу, у тому, що індивід діє лише відповідно до їх вимог або вимагає від інших суб'єктів зазначеної поведінки [30].

Вияви певних поведінкових аспектів деякі люди вважають девіантними, але інші притримуються протилежної думки. Таким чином, визначається складність постанови термінології поняття девіантності. У спробах подолання проблеми, соціологи пропонують чотири визначення девіантної поведінки, серед яких: абсолютистська, статистична, ярликова та релятивістська [10].

До початку середини двадцятого сторіччя більша частина соціологів, психологів і психіатрів не мали значних труднощів із концепцією відхилень, це підкріплено їх впевненістю в абсолютному визначені поняття. Визначення поняття девіантності диктувало соціальні правила як загальні, зрозумілі та очевидні для кожного члена суспільства у різноманітних ситуаціях, абсолютними у застосуванні. Саме ця абсолютистська або довільна концепція девіантності має на увазі, що загальні норми суспільства очевидні і що його члени повністю погоджуються з тим, що виявляє собою девіантність, тому що правила та цінності суспільства визначені в девіантній поведінці. Наче усі знають, як діяти, керуючись цими нормами, а порушення соціальних правил становлять відхилення, за що можуть бути назначені деякі види санкцій. Абсолютистське розуміння девіантності сьогодні всебічно підтримується, а

саме психіатрами та психологами, які визнають девіантність як форму «хвороби». Соціальна диференціація, культурні різновиди відмінностей та зміни соціально прийнятих норм, зазвичай, не беруться до уваги, адже девіантні прояви є універсальним аспектом особистісної непристосованості, яка зовсім не залежить від відмінностей у культурних і субкультурних нормах [10].

Ще одним способом визначення девіації, який також слід прояснити, є статистичний, котрий розглядає девіацію як варіації або відхилення від «середніх» норм поведінки. Цей підхід притримується думки про «правильність» вчинків, тобто більша частина людей в пріоритеті обирає вчинити так, як диктує їм соціально визначений правильний шлях. Даний підхід стикається з деякими безпосередніми труднощами, оскільки його трактування нерідко має можлівість призвести до плутанини висновків, якщо, до прикладу, меншу частину соціуму завжди можна визначити як людей зі схильністю до девіацій. Статистичне визначення говорить, мовляв, скажіть нам «що є», тоді як ідея девіантності передбачає, що визначним розумінням є «те, що має або не має бути» відповідно до поглядів деяких груп.

Не малозначимим визначенням девіантності є визначення Говарда Беккера, котрий аналізує девіантну поведінку як наслідок використання правил і санкцій іншими особами до особи, яка визнана порушником. Девіант - це особа, до якої з успіхом вживається ярлик «девіантний», і девіантна поведінка є такою поведінкою, котру люди ось таким чином зазначають. За Беккером вчинки можна розглядати як девіантні лише відносно реакцій на дії через навіювання особі ярлика девіантної соціумом та його інститутами суспільного контролю щодо того, що являється девіантною поведінкою, а що – ні. Таке визначення маркування згодом мало багато однодумців, оскільки воно надало хоча б те, що можна розглядати як спосіб подолання постійних труднощів щодо визначення девіантності в реальності, де девіантна поведінка через призму норм є дуже відносною. З часом термінологія Беккера потерпала від великого обсягу

критики, і, наразі, можна зробити висновок що, оскільки це поняття є перебільшеним, воно не претендує на адекватне визначення девіантності. Маркування відхилення, нормативне зазначення девіантності, в тому числі, якщо воно є обсяжним і відносним за своєю глибиною – все одно, центром визначення є не порушення норм, а лише ярликовість порушення. Відповідно до відносного визначення, яке диктує нам науковець, девіантність – це відтворена ситуація певною соціальною групою, яка визначає правила та накладає на порушення цих правил та норм негативні санкції, оскільки вчинки самі по собі не зазначаються як моральні чи аморальні, девіантні чи ні. Це судження можна трактувати як те, котре про поведінку інших, але ж не сама поведінка молоді визначає девіантність.

Аналіз літератури з психології та педагогіки дає розуміння про відсутність єдино визначеного підходу до розуміння девіантності. За дослідником О. В. Безпалько, між українськими та закордонними вченими немає спільного погляду на термін девіантної поведінки. Деякі вважають, що тут йдеться про всі відхилення від суспільно обраних соціальних норм, інші вважають за необхідне пояснювати цим поняттям тільки порушення правових норм, треті так розуміють різні види соціальної патології. Між тим, існують значні наукові напрацювання з цієї проблематики, які можна визначити у різних підходах: соціологічний, клінічний, психологічний, етнокультурний, кримінологічний, віковий, гендерний та професійний [32].

У соціологічному підході (представники Беккер, Селін, Маркс, Мертон, Парсонс) девіантна поведінка аргументується соціальними причинами, у тому числі, недосконалістю суспільства, соціальною та статусною нерівністю, загальними розбіжностями, тощо. Феномен девіації соціуму за Кудрявцевим пояснюється потрійним фактором непорозумінь: вимог життя, вимог норми, інтересів особистості. Тобто, з одного боку, соціум направляє індивіда на

конформну поведінку в контексті соціальної стабільності, а з іншого боку – вимагає від нього більшої ініціативи для досягнення власних цілей [15].

Клінічний підхід акцентує увагу на патологічній природі девіантної поведінки. Форми такої поведінки пропонуються як дохворобливі властивості індивіда, які є рушіною силою для формування різних психічних розладів. Під девіаціями у цьому підході розуміються ті, що не дотягнули до патологічної виразності через різні причини відхилення поведінки. Незважаючи на те, що ці відхилення не мають психопатологічних форм, вони все ж таки позначаються поняттям «розлади» [10].

Психологічний підхід до розгляду девіантної поведінки трактується тим, що девіантна поведінка дорівнює поведінці з відхиленням в широкому сенсі цього слова, з проявами полярних характеристик. Вважалися вірними дві форми девіантної поведінки, в яких йшлося про існування відхилення від психічної норми та про існування відхилення від соціальної норми. Сутність цього погляду на проблему полягає в спотворенні світогляду, моральних та ціннісних орієнтирів особи, у невірному усвідомленні нею свого місця і призначення [32].

Етнокультурний підхід ґрунтується на тому, що девіацію треба розглядати у контексті традицій спільноти. Зрозуміло, що правила поведінки, які є нормою в одному середовищі, можуть бути забороненими в інших групах. Як наслідок, визначаємо важливість етнічних, національних, расових, конфесійних особливостей людини [10].

Одним із поширених підходів в наш час є кримінологічний. У межах цього підходу виділяють два типи поведінки - злочинність і кримінальна безкарність за низько моральну поведінку, що дає можливість вирізнити такі чотири види девіантів, серед яких: ті, що внутрішньо орієнтовані на злочин, ті, в кого не сформулювалися ще цінності, ті, що керуються незмінністю своєї злочинної долі, ті, хто вчиняють одиночні девіантні прояви [32].

Віковий підхід аналізує девіантів через їх вікові особливості та норми. Нешаблонна традиційно поведінка може бути трактована, як відхилення. Це можуть бути як кількісні аномалії, відставання або випередження вікових норм поведінки, і їх якісні зміни [10].

Гендерний підхід визначається уявленням про стереотипи чоловічого і жіночого стилю поведінки. Девіантною поведінкою вважається надмірна рольова поведінка та інверсія шаблонних проявів. Такими девіаціями можуть бути психосексуальні девіації в контексті зміни сексуальних потреб і орієнтації [10].

І останній підхід – професійний. В призмі оцінки поведінкової норми та девіацій він заснований на професійних та корпоративних стилях поведінки. Тобто, професійне суспільство вимагає від робітників строго визнаних паттернів поведінки та реагування. Невідповідність таким вимогам відносить робітника до категорії девіантів [10].

Тож, ми проаналізували більшу частину основних підходів до вивчення девіантної поведінки. Кожен з них має певне обґрунтування, яке дозволяє використовувати ці підходи у визначенні девіантності. У нашому дослідженні не мало значної ролі досягає гендерний підхід, соціологічний, психологічний та віковий.

1.2 Специфіка гендерних проявів девіантної поведінки

Гендерна самоідентифікація – це внутрішнє сприйняття своєї статевої приналежності, суб’єктивне розуміння та переживання ролі власного гендеру, пристосування до неї, так би мовити, єдність статевого самосприйняття і поведінки. Гендерні прояви визначають соціальні ролі в суспільстві, які є обов’язковими для кожної статі, і мають вплив на очікувану від індивіда поведінку, методи спілкування, потреби та суспільні можливості. Аналіз

гендерних своєрідності дозволяє краще розуміти суспільну роль статі, вивчати та розбиратися з нерівностями гендеру та зумовлювати підґрунтя для розвитку однакових, рівних прав та умов для осіб суспільства без залежності від статі [1].

Г. Хайд презентував декілька аналогічних висновків із власних досліджень:

1) гендерні відмінності можна назвати відносно невеликі, бо чоловіки й жінки більш схожі в своїх проявах, тож модель біологічного детермінізму не працює;

2) чоловіки знаходяться під сильним тиском соціально-гендерних норм;

3) гендерні відмінності агресивної поведінки ситуативні і мають пряму залежність від гендерних норм, так визначається форма агресії;

4) обидва гендери сприймають фундаментально різними, тому що вони залучаються різними соціальними ролями [14].

Прямий зв’язок між статевою приналежністю та девіантністю з’явився в останні десятиліття та досяг висновку, що є така ж вагома роль гендеру в девіантній поведінці, що саме стать людини має можливість бути визначальним фактором, який підштовхує до участі у антигромадській діяльності.

Відомо, що видів девіантної поведінки, на разі, нараховується велика кількість, серед них: делінквентна поведінка, тобто та котра порушує норми соціального порядку [13]; аномальна поведінка, котра відноситься до психічних порушень або клінічних синдромів [2]; адиктивна поведінка, яка характеризується наявністю сильної потреби у зміні свого психічного стану шляхом адиктивного агента [31]; дезаадаптивна поведінка, як явище порушення адаптаційних процесів [27]; асоціальна поведінка в контексті виключності із соціальної взаємодії [2]; деструктивна поведінка - це руйнівна поведінка, що відхиляється від медичних і психологічних норм, погіршує якість життя [20]; акцентуйована поведінка, котра виражена особливостями характеру індивіда, тобто акцентуаціями [12] та інші форми поведінки. Розглянемо їх на рис. 1.1.

Рисунок 1.1 – Основні форми девіантної поведінки

За висновками Adler, чоловіки та жінки мають різноманітні потяги вчиняти девіантні дії, а крім цього, жінки менш схильні до злочинних або девіантних вчинків, аніж чоловіки. Основою цього є більша комунікабельність чоловіків, а ще той факт, що вони частіше за жінок вступають у соціальні кола, оскільки мають менший опір впливу довкілля. За Хейтцегом, «обговорення жіночих відхилень здебільшого ігнорувалося або обмежувалося питаннями сексуальної активності чи сексуально стереотипних психічних розладів, а пізніше це пояснювалося впливом або чоловіків, або фемінізму» [10, 55]. Тобто, девіантність можна розглядати як змогу демонстрації незалежності і сили жінки. До прикладу, куріння декілька десятиліть тому вважалося суто чоловічою звичкою, жінки ж із цигаркою в руці дуже засуджувалися соціумом. Таким чином, куріння жінки є виявом непідвладності соціальним рамкам, а також девіантним проявом, як і у випадку з чоловіками.

Щодо деякого факту, що прояви агресивності у чоловіків вище, аніж прояви у жінок, він встановлений у різноманітних дослідженнях, хоча деякі автори це, з першого погляду очевидне твердження, спростовують. До прикладу, Т. Тигер на основі вичерпного аналізу даних виявив, що до 6 років особливих відмінностей у поведінці двох гендерів немає, і що вони з'являються в майбутньому через статеворольове виховання. Є ще декілька вчених, які вважають думку про більшу чоловічу агресивність невірною і це А. Фроді і Дж. Маколей. Спираючись на їх дослідження, виявляємо висновки, що жінки через виражену емпатію, тривожність та почуття провини приглушують у себе відкриті прояви агресивної поведінки у тих випадках, де чоловіки її виявляють [30]. Але таке внутрішнє приглушення зовсім не означає відсутність агресивної схильності.

На сьогоднішній день можемо спостерігати тенденцію більшої активізації агресивності серед жінок. Отже, 10 років тому за агресивною поведінкою помічали 5–7 % жінок правопорушників, а в сьогодення ми маємо – 15–17 % [30]. Проте цей відсоток зовсім не означає, що чоловіки мають частіше показувати більш високий показник агресії, аніж жінки. Навпаки, агресивну поведінку можна попередити шляхом профілактичних заходів, пригнічити за допомогою необхідних методик. Тож, не треба думати, наче біологічно зумовлені агресивні схильності чоловіків обов'язково сприятимуть відкритим проявам насильства, також як і жінок не має сенсу розглядати як осіб із низьким рівнем агресивності, бо вони більш схильні пригнічувати його або звертатися до вербальної агресії.

Наступним видом девіантної гендерно зумовленої поведінки розглянемо суїцидальну. За даними дослідження, які подаються в зазначеному джерелі встановлено, що у чоловіча депресивно-суїцидальна поведінка характеризувалася домінуванням суїцидальних спроб у порівнянні з суїцидальними думками, рішеннями, намірами (72,3 та 27,7%; ; $p<0,01$). Тобто

спроби суїциду у чоловіків виявлялися у 10 разів частіше, аніж у жінок (64,7 та 6,4%; $p<0,01$). Суїцидальна поведінка жінок мала відмінність від поведінки у чоловіків домінуванням суїцидальних думок над інакшими формами такої поведінки (рішення, наміри) (79,4 та 20,6%; $p<0,05$). У жінок більшістю були демонстративні спроби самогубства (69,2 та 30,8%; $p<0,01$) [21, 126].

Треба вказати також на гендерну вибірковість адиктивної поведінки. Наприклад, харчова адикція характерна саме жінкам, а гемблінг та наркозалежність – чоловікам. Жінки в два рази частіше страждають від тривожності та депресії, але можливість набутої алкозалежності у жінок в 5 разів менше, ніж у чоловіків. Необхідно згадати, що важливим гендерним аспектом є термінологія формування адиктивності. Тобто у жінок алкогольна залежність розвивається швидше, аніж у чоловіків. Зазвичай вживання алкоголю жінками починається із слабких алкогольних напоїв і тривалий час має епізодичний характер. Якщо розглядати це питання у контексті стадій алкоголізму, то тривалість 1 стадії від регулярного вживання до проявів фізичної залежності має терміни від одного до трьох років. А ознаками жіночої довгострокової алкогольної адикції є грубий голос, поява зморшок та інших ознак старіння. Також характерні психологічні зміни в поведінці – це агресивність, грубість та схильність до брехні. Організм жінки, на який впливає хімічна речовина деградує швидше, ніж чоловічий організм. Це пов’язано з особливостями метаболічних процесів організму жінки [28].

Тож, при аналізі матеріалу про гендерні прояви девіантної поведінки, ми виявили, що агресивність як вид девіації є характерним і для жінок, і для чоловіків, при чому немає якоїсь єдиної думки про те, хто з двох гендерів має вищу схильність до агресивних проявів. Також, ми проаналізували, що гендерні особливості девіантної поведінки залежить від гендерних соціальних ролей, тиску суспільства та їх очікувань від чоловічої стереотипної особи та жіночої. Щодо суїцидальної поведінки, ми проаналізували, що чоловіки більш схильні

до спроб суїциду без демонстративності, на відміну від жінок, яким характерні суїцидальні думки та бажання привернути увагу. Ще ми заключили, що гендерні особливості прояву девіантності мають свою вибірковість і деякі адикції більш характерні для жінок, а інші – для чоловіків. Тож, проблематика гендерних аспектів девіантної поведінки є дуже поширеною та різноманітною в своїх проявах, що позначає її невичерпність у дослідженнях.

1.3 Аналіз досліджень гендерних відмінностей молоді

Гендерні відмінності вивчали науковці з різних сфер наукового знання, серед яких був Р. Столлер (поняття "гендер"), І.С. Кон (біологічно-психологічні відмінності), Т.В. Бендас (гендерні прояви у лідерстві), а також Е. Мойр і Д. Джессл (психофізіологічні відмінності та навички).

Поняття гендеру як «термін ідентичності та відмінності» [19, 215] було введене вченим психоаналітиком Р. Столлером у його праці «Стать і гендер: про розвиток чоловічості та жіночості». Після появи нових гендерних досліджень стать у соціальній теорії є фактором соціальної детермінації на одному рівні із соціальним класом, етнокультурою. Результати досліджень, які зумовлені гендерним підходом, отримали висновок, що вивчення актуальної соціальної проблеми у різноманітних сферах діяльності людини без урахування гендерної частини не може вважатися повноцінним.

Вивчення формування гендерної ідентичності запропонувало нове розуміння процесу становлення гендерних відмінностей. Серед наукових робіт, де піднімаються ці питання у сучасних умовах є такі як роботи Бордо С. «Фемінізм, постмодернізм та гендерний скептицизм», Бем С. «Теорія гендерних схем», Коннелл Р. «Маскулінність», Вєлби С. «Теорія патриіархату», Бакчі С. «Подібні відмінності: фемінізм та сексуальність», Єйзенштейн «Радикальне майбутнє ліберального фемінізму», Еллен П. «Концепція жінки», Маккоби Е.,

Джеклін К. «Психологія сексуальних відмінностей», Перез К. «Непомітна жінка», Макарамі Х. «Чоловіки без жінок» [22]. Аналізуючи низку цих досліджень, були отримані висновки, що процес дестабілізації ґендерної ідентичності мав передумови у вигляді змін умов матеріального та соціально-психологічного існування, які є індивідуально-особистісними; також було виявлено, що гендерна ідентичність і гендерні відмінності через стабільні відтворювання можуть бути вивчені шляхом вивчення політичного дискурсу, основним принципом якого є плюралізм.

Наприклад, вчена С. Файерстоун при аргументації біологічних відмінностей гендеру для пояснення сексизмів відокремлює тим самим, що гендерний конфлікт є загальним аспектом людського конфлікту і витоком інших його форм, включаючи статусний конфлікт. Останнє твердження є достатньо проблематичним з погляду постмодернізму, оскільки таке звернення до біології для пояснення соціальних феноменів є філософським, проєктуючи на всіх чоловіків та жінок якості, що розвиваються в історично специфічних соціальних умовах [37].

Труднощі «гендерного мислення» полягають у двох факторах (гендеру як аналітична категорія та гендеру як соціальний процес), які є відносними і складаються з внутрішньо поєднаних компонентів. Одні такі компоненти не мають значення без інших. Тобто гендерні відносини – це асиметричний розподіл та приписування особливостей та навичок людини, за допомогою чого формуються чоловік та жінка. Ці два гендера позиціонуються як категорії, що виключають один одного, тобто особа може називатися лише одним гендером, але за антропологами (М. Мід та ін.), реальний зміст того, що має значення бути чоловіком чи жінкою, і рамки цих категорій варіюються в історично-культурних форматах. Проте гендерні відносини вивчаються більшістю дослідників як відносини домінування чоловіком (К. Міллетт, Ж. Ллойд, Л. Ніколсон, Е. Кіс та ін.) [22]. Вчені впевнені, що це відносини домінування, та саме існування

гендерних відносин заховано безліччю способів, включаючи існування слова «жінка», визначення її в термінах «статі» або «іншого» (Л. Ірігаре, М. Віттіг, Ю. Крістева), а чоловіка – як універсальної чи безгендерної істоти, виключаючи таким чином чоловіка з визначень гендерних відносин. Але, як наголошується, з перспективи соціальних відносин і чоловіки, і жінки є «в'язнями гендера» диференційованим, але взаємопов'язаним чином [22].

Якщо повернутися до гендерних відмінностей, то що стосуються, наприклад, мовних здібностей - дівчата розвивають навички говоріння раніше, швидше вивчають більше слів, ніж хлопчики, але це не має негативного впливу на довгострокові відмінності. Дівчата пропонують похвалу, згодні зі співрозмовником та детально описують те, що сказала інша людина частіше за хлопчиків. А хлопчики, навпаки - стверджують свою думку та висловлюють критику частіше (Ліпен і Сміт, 2004 р.). Щодо темпераменту хлопчики менше придушують невідповідні відповіді, мають більше шансів розмовляти, ухиляючись від суті розмови, нечітко, на відміну від дівчат (Else-Quest et al., 2006 р.) [38].

Що стосується агресії, то хлопчики виявляють більш високі показники неспровокованої фізичної агресії, ніж дівчата, але ніякої різниці в спровокованій агресії (Хайд, 2005 р.). Деякі з найбільших відмінностей стосуються ігрових стилів дітей. Хлопчики часто грають в організовані грубі ігри великими групами, тоді як дівчата часто грають менше фізичних навантажень у набагато менших групах (Маккоби, 1998 р.). Існують також відмінності в темпах депресії, причому у дівчаток набагато частіше, ніж у хлопчиків, депресії після статевого дозрівання. Після статевого дозрівання дівчата також частіше бувають незадоволені своїм тілом, ніж хлопчики [38].

Однак наявна значна індивідуальна мінливість. Ми маємо розуміти, що знання статі індивіда не є загальним та єдино вірним способом передбачити його поведінку або особливі риси. Багато гендерних відмінностей не

відповідають вродженим відмінностям, але вони відображають власні особливості в конкретному досвіді, в конкретному соціумі. Наприклад, одна з, так би мовити, очікуваних гендерних відмінностей відтворюється в тому, що хлопчики показують кращі здібності орієнтації в просторі, ніж дівчата. Але Цуріель та Єгозі (2010 р.) практикували з дівчатами свої просторові навички і зробили восновок, що з практикою ця гендерна відмінність повністю пропала [38].

Якщо ухопитися саме за гендерні відмінності у вияві агресії, маємо проаналізувати конкретний напрям біологічних теорій агресії, котрий пов'язаний з дослідженням впливу гормонів на злочинну поведінку. Саме у 1924 р. американський вчений М. Шлапп при вивченні ендокринної системи злочинців, виявив, що третина ув'язнених страждають емоційною нестабільністю, яка має прямий зв'язок із захворюваннями залоз внутрішньої секреції [11].

У ході аналізу цієї проблематики вчені дійшли до висновку, що стійкі гендерні відмінності в агресивності пов'язані із можливим впливом андрогенів більше, аніж із іншими соціальними, етнокультурними різницями. Оскільки тестостерон має прямий вплив на формування вторинних статевих ознак, вчені припустили, що він сприяє розвитку більш високого рівня агресії у чоловіків, закономірно, і схильності до злочинів. Різноманітні експерименти з перевірки цієї гіпотези надали неоднозначну інформацію. З одного боку, підтверджуючих фактів цієї гіпотези було зібрано достатньо. Але прямих даних про вплив андрогенів на девіантну поведінку особистості практично немає. Тож отримані висновки полягають у тому, що тестостерон все ж впливає на рівень агресивності, але не окремо, а у взаємодії із низкою індивідуальних і соціальних факторів [11].

Отже, у ході аналізу джерел про гендерні відмінності та дослідження з цієї проблематики ми виявили родоначальників, які ввели поняття «гендеру»,

опублікували роботи з тематики гендерних відмінностей. Також ми аргументували, що матеріальні, соціально-психологічні, етнокультурні зміни в суспільстві мають великий плив на гендерні відмінності, які визначаються в суспільстві. Низку певних характеристик та здібностей дівчат та хлопчиків ми проаналізували у контексті проведених раніше досліджень та зробили висновки, що наявна індивідуальна відмінність і що лише за визначенням статі ми не можемо апелювати до схильностей поведінки особистості, адже це є низкою взаємопоєднаних факторів, до яких додається гендер. Окремо ми розглянули вплив біологічних факторів на гендерні відмінності, але за результатами досліджень не було виявлено однієї кінцевої версії, що ще раз підкреслює важливість впливу гендеру на відмінності між індивідами, але лише у контексті поєднання гендеру та інших аспектів прояву особистості.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

2.1 Розгляд результатів за опитувальником «Схильність до залежної поведінки» за автором В.Д. Менделевичем

Отже, залежна (або ж адиктивна) поведінка – це хворобливий, патологічний стан особи, який характеризується підвищеним, неконтрольованим потягом до певної речовини або дії, котрий наносить шкоду фізичному та психо- соціальному стану людини. Адиктивна поведінка пояснюється втратою інтересу до буденних занять, вираженими змінами у поведінці та особистих стосунках, нав'язливі думки щодо вчинення конкретних дій та нездатність контролювати власну поведінку.

Психологічні особливості прояву адиктивної поведінки у молоді [4]:

– знижена адаптація до труднощів життя, непереносимість кризових ситуацій;

– відчутний комплекс неповноцінності, схований за зовнішніми перевагами;

– зовнішня соціальна активність разом зі страхом перед тривалими емоційними контактами;

– підвищена схильність до брехні;

– толерантність до адикції;

– необхідність винуватити когось у власних незгодах;

– перекладення відповідальності в прийнятті рішень;

– стереотипність поведінки;

– залежний тип особистості;

– наявна тривожність.

Далі пропонуємо розглянути основні види залежної поведінки особистості та їх приклади (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Види Адиктивної поведінки

Нехімічні залежності	Хімічні залежності
Адикція від психоактивних речовин: – алкоголь; – наркотики; – ліки; – кофеїн; – токсикоманія; – нікотин.	Адикція від видів діяльності: – переїдання; – голодування; – колекціонування; – сексуальна залежність; – азартні ігри; – комп’ютерні ігри; – інтернет; – релігійний фанатизм; – сексуальні залежності; – перегляд серіалів, ток-шоу; – співзалежність тощо.

У цьому підрозділі буде проаналізовано результати респондентів за опитувальником «Схильність до залежної поведінки» за автором В.Д. Менделевичем (адаптований І.І. Приходько), який визначає схильність до хімічних залежностей, а саме – накрозалежність та залежність від алкогольних напоїв. Залежність від психоактивної речовини – це психофізичний стан, який виникає шляхом взаємодії між організмом індивіда і хімічною речовиною, що зумовлюється поведінковими та психічними реакціями, котрі ведуть до неконтрольованого бажання вживати, до прикладу, алкоголь регулярно. Такі дії відтворюються індивідом задля відчуття психічного дофамінового приливу, полегшення або ж щоб уникати неприємних відчуттів через відсутність можливості вжити психоактивну речовину.

Залежність поділяється також на два основні фактори - психічна та фізична. Трапляються випадки, коли один вид залежності плавно підштовхує до

іншого, тоді індивід може мати одночасно і психічну залежність, і фізичну. Психічна залежність - патологічний стан, при якому психоактивна хімічна речовина викликає хвилю всепоглинаючого задоволення і психічного підйому, від якої з’являється ще більший потяг спробувати це в найближчому майбутньому. Тож, відтепер індивіду необхідне періодичне або постійне введення цієї речовини для того, щоб знову відчути те задоволення або уникнути дискомфорту від нестачі цієї речовини в організмі..

Фізичною залежністю вважається адаптивний стан, який характеризується яскраво вираженими фізичними розладами (до прикладу, це може бути синдром абстиненції), коли припиняються споживання психоактивної речовини або певні дії задля забезпечення продовження споживання. Під час фізичної залежності індивід дуже прагне досягти будь-якими засобами (до кримінальної відповідальності включно) ще одну дозовану норму психоактивних речовин для подальшого вживання.

Серед фізичних ознак адиктивної поведінки молоді маємо виділити декілька наступних:

– синдром відміни;

– тремор рук, нудота, безсоння, сильна втома, головний біль, м'язові болі, озноб;

– негативні зміни зовнішнього вигляду (бліда або землиста шкіра, сухість, синці, рани, що довго гояться, сліди від уколів, зниження маси тіла, почервоніння очей);

– неправильна реакція зіниць (різке звуження або розширення зіниць, погана реакція на світло);

– зміни в координації рухів (уповільнені рухи або, навпаки, метушлива надмірна активність);

– невиразна мова;

– зміни апетиту, порушення сну, підвищена пітливість, хронічний кашель, нежить.

Серед соціальних наслідків адиктивної поведінки молоді відокремлюємо наступні:

– погіршення стосунків (конфлікти з рідними, друзями, колегами, розпад сім'ї);

– проблеми з навчанням або роботою (нездатність виконувати обов'язки, занепад професійної діяльності або навчання);

– фінансові труднощі (несподівані витрати, борги, що виникають через потребу придбати речовину чи грати);

– ізоляція (уникнення соціальних контактів, звуження кола спілкування до людей із залежністю);

– проблеми із законом (можливі проблеми з законом, пов'язані з незаконним обігом речовин або ігровою залежністю).

Тож, повертаємося до центральної теми підрозділу – аналіз даних респондентів за опитувальником «Схильність до залежної поведінки». Збір даних відбувався за допомогою Google форми, в яку було занесено текст опитувальника разом із вступною інформацією, інструкцією до опитувальника та ствердженнями. Текст опитувальника із бланком тверджень та інтерпретацією відповідей знаходиться у додатку А. У опитувальнику прийняли участь 65 респондентів, з яких 60% жінок (40 респондентів) та 40% чоловіків (25 респондентів). Вікова категорія, яка була зазначена у досліджені – особи 18-35 років. Таблиця відповідей, які надали чоловіки знаходиться у додатку Б, таблиця відповідей жінок – у додатку В.

Схильність до наркозалежності – це підвищений ризик її розвитку, який характеризується генетичними, психологічними та соціальними факторами.

Слід зазначити, що вживання наркотиків впливає, перш за все, на три складові мозку [9]:

1. Базальні ганглії є головними у формуванні мотивації, зокрема приємних відчуттів від такої діяльності, як прийом їжі, соціальна активність, секс, а також вони беруть участь у започаткуванні звичок і основ поведінки. Ці ділянки відповідальні за таку ділянку, яка має назву ланцюг винагороди. Наркотики підвищено активують цей ланцюг , що призводить до почуття ейфорії, але з часом організм пристосовується до наркотичних речовин і людина стає здатною відчувати прилив дофаміну лише через вживання;

2. Розширена мигдалина є провідною у відтворенні стресових відчуттів, такі як дратівливість і неспокій, що є характерними для синдрому відміни. Через тривале вживання наркотичних речовин людина продовжує вживати, щоб отримати тимчасове полегшення від почуття стресу через невживання, а не заради задоволення. Таким чином, прийом наркотиків відбувається не для отримання насолоди, а щоби привести себе до ладу;

3. Префронтальна кора відповідає за здатність логічно мислити, будувати плани, розв’язувати різні задачі, приймати рішення і контролювати свої імпульси. Ця частина мозку дозріває останньою, через це підлітки найбільш уразливі до потрапляння у вживання наркотичних речовин.

Якщо індивід має одного або двох батьків із наркозалежністю, то його ймовірна схильність до вживання в майбутньому може підвищувати ризик на 50% саме через ці генетичні фактори. Якщо ж індивід має толерантність до друзів, які вживають та знаходиться поруч із ними – це теж робить його майбутнє вживання наркотиків ймовірнішим. Психологічні фактори включають в себе тривожність, соціальну відчуженість, легке піддавання впливу навіювання іншими, внутрішню незадоволеність якістю власного життя, депресію та психологічні травми. Соціальні фактори – це вплив оточення, наявність наркотиків поруч, стреси та сімейні проблеми, а також вікова категорія. Коли індивід попадає до негативної компанії і при цьому має відсутність підтримки з боку сім'ї – це значно підвищує ризик потрапляння до наркозалежності.

Проблеми в сім'ї, відсутність взаєморозуміння, підтримки, едукаційних розмов про шкоду залежності зі сторони батьків та належного виховання дитини створюють сприятливе середовище для розвитку адикції. Підлітковий вік є, загалом, емоційно та фізично важким для переживань індивіда, ще й характеризується як особливо вразливий вік, оскільки мозок у процесі розвитку стає більш чутливим до впливу наркотичних речовин, і підліток має схильність до швидкого звикання та безконтрольного вживання, адже функції самоконтролю ще недостатньо розвинені. Але не тільки підлітковий вік є категорією ризику, адже існують люди старших вікових категорій з такими ж проблемами із самодисципліною та контролем власної діяльності, уникненням відповідальності, що є внутрішніми психологічними характеристиками окремих випадків.

Окрім впливу соціального довкілля на респондента, у опитувальнику за шкалою наркозалежності досліджується також його відношення до соціуму (чи безпечно, чи можна довіряти і т.д.), віру у дива та дивні обставини, рівень очікувань від людей з кола спілкування, запитання щодо відношення до наркотичних речовин, ствердження про розкутість за здатність ризикувати (азартність), схильність до нечесного здобутку бажаного, конфліктності та потрапляння у різні негативні ситуації. Метою опитувальника є визначення рівня схильності респондентів до наркозалежності та алкогольної залежності. При інтерпретації результатів були задіяні 4 стовпчика із прямим та непрямими відповідями (дод. А). Отже, пропонуємо до аналізу діаграму із результатами, наданими жінками щодо відсоткового загального рівня схильності до наркозалежності (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Показники жінок за результатами 1 шкали опитувальника «Схильність до залежної поведінки»

Тож, ми бачимо на ілюстрації, що серед молодих жінок немає ознак схильності до наркозалежності лише у 4 осіб (10% опитуваних), ознаки тенденції виявили 11 осіб (27% опитуваних), підвищену схильність у своїх відповідях продемонстрували 15 осіб (38% опитуваних), а ознаки високої ймовірності притаманні 10 особам (25% опитуваних). Візуально відмічаємо, що найбільший відсоток відповідей жінок вказує на ознаки підвищеної ймовірності схильності до наркотичної залежності, це може свідчити про специфічне суспільне коло, в якому знаходяться або знаходились респонденти, їх власне відношення до наркотиків, психологічні, соціальні та гендерні особливості, які відносять їх до категорії ризику.

Загалом, за визначеною інтерпретацією відповідей молодих жінок відзначаємо середній результат у своїй більшості, але не можна не помітити, що відсутність ознак схильності до наркозалежності мають лише 10% опитуваних, це достатньо сумний результат, який потребує уваги на соціальному, правовому, едукаційному та державному рівні. Ознаки тенденції за відсотковим

співвідношенням мають майже третина опитуваних жінок і це достатньо тривожний дзвіночок для того, щоб змінювати ситуацію та продовжувати більш спеціалізовані дослідження. Висока ймовірність споживання наркотиків наявна у 25% респондентів жіночої статі, це четвертина осіб, які прийняли участь в опитуванні і це свідчить про наявну проблему серед молодих жінок, які в своєму віці вже дуже близькі до кордонів наркозалежності.

Якщо краще розібратися у проблематиці, то такі результати мають декілька рівнів аргументації:

1. Перший рівень - психологічний стан. Гендерно зумовлено, що жінки частіше мають справу з тривожними розладами та депресією, а цей факт може бути основним для спроб впоратись із почуттями шляхом вживання психоактивних речовин. Стресові ситуації, проблеми із самооцінкою, складнощі на роботі, проблеми сімейного типу також грають значну роль у формуванні ознак підвищеної схильності до наркозалежності;

2. Другий рівень – це соціальний тиск. До цього поняття можемо включити тиск з боку оточення, особливо в негативних компаніях, де вживання алкоголю або психоактивних речовин є нормою, схвалюється толерантне відношення до вживання і це може стати причиною приєднання до залежності. Також існує стереотип, що жіноча наркозалежність є менш видимою, актуальною та серйозною проблемою, що ускладнює пошук допомоги через нестачу ресурсів, розуміння та підтримки бажання відмовитися від залежності;

3. Третій рівень - подвійне навантаження. Сучасні українські жінки часто відчувають соціальний опір та засудження, намагаючись одночасно реалізувати себе в ролі успішної кар'єристки та в ролі гарної, турботливої матері. Хронічна втома від суспільного тиску та прийняття декількох різних ролей, недостатність підтримки можуть штовхати до пошуку легких, але аморальних способів відпочити від стресу;

4. Четвертий рівень – це безпосередній плив близьких. Особливо при невмінні відмовляти, легкому піддаванню навіювані, безвідповідальному ставленні до себе жінки можуть стати залежними під впливом партнерів-наркоманів, які можуть легко втягнути їх у вживання наркотиків або активно пропагувати вразливій жінці легкі методи відволікання від реальності;

5. І п'ятий рівень – навколишні обставини. В умовах російсько-української війни багато жінок змушені покинути свої домівки, чекати чоловіків з війни та турбуватися самім про дітей, знаходитися під обстрілами або в чужій країні, зазнали втрат близьких, фінансових можливостей та, загалом, сенсу життя що також є великим стресором, який може спонукати до різних форм залежної поведінки.

Дана статистика жіночих відповідей окремого дослідження є невтішною, але для повноцінного порівняння пропонуємо до аналізу діаграму відповідей чоловіків з тієї ж шкали схильності до наркозалежності (рис 2.2).

Рисунок 2.2 – Показники чоловіків за результатами 1 шкали опитувальника «Схильність до залежної поведінки»

Отже, ми бачимо на діаграмі, що серед молодих чоловіків немає ознак схильності до наркозалежності лише у 1 особи (4% опитуваних), ознаки тенденції виявили 9 осіб (36% опитуваних), підвищену схильність у своїх відповідях продемонстрували 7 осіб (28% опитуваних), а ознаки високої ймовірності притаманні 8 особам (32% опитуваних). Відокремлюємо, що найбільший відсоток за шкалою схильності до наркозалежності отримали особи із ознаками цієї тенденції, що свідчить про поширеність серед опитуваних початкових аспектів розвитку толерантності до наркотичних речовин, факторів соціального кола, впливу друзів та сімейних відносин, а також окремі соціальні, психологічні та гендерні фактори могли повпливали на такий результат. Ознаки високої ймовірності у схильності до вживання наркотиків серед опитуваних чоловіків також є достатньо високим та турбуючим – 32%, це третина респондентів. Такий високий відсоток може бути аргументованим декількома факторами:

1. Чоловіки більш схильні до впливу навіювання серед своїх компаній, адже кожен хоче самоствердитися та не «пасти задніх» серед однолітків. Їм дуже важливо зарекомендувати власні лідерські якості, через що чоловіки можуть бути схильні до необдуманих дій на спір, серед яких можуть бути і дії, пов'язані із наркотичними речовинами;

2. На чоловіків, як і на жінок навішані соціумом певні гендерні стереотипи та ролі. Відсутність можливостей для розвитку потенціалу, відсутність шляхів для реалізації у кар'єрі на роботі та невпевненість у своєму майбутньому дуже сильно впливає на особистість чоловіка, який соціально схвально має бути реалізованим, успішним, фінансово забезпеченим. І цей вплив є руйнівним, адже в такому випадку чоловіку дуже необхідно виплеснути свій негатив, стрес та відволіктися, а методи для цього можуть бути різними, навіть думки або дії щодо вживання наркотиків;

3. Невдачі в особистісному житті також негативно впливають на психо-емоційний стан чоловіків, адже соціально необхідно для визнання чоловіка успішним – його сімейне становище, наявність жінки та дітей, як продовження його роду. Такі невдачі також плекають різноманітні імпульсивні та негативні дії;

4. Ситуація в країні. Багато чоловіків через російсько-українську війну пішли на фронт, зазнали втрат серед близьких та побратимів, давно не бачили дружин та дітей, не мають можливості виїзжати за кордон та багато інших стресорів, які будують тло депресивності, пригніченості, розпачу і спустошеності, котрі впливають на схильність до любої форми залежності.

Необхідно також відзначити, що показники підвищеної схильності також достатньо високі, і це зрозуміло, бо відсоток осіб чоловічої статі, які взагалі не мають ознак наркозалежності – 4%, це дуже малий відсоток. У відсотковому співвідношенні ми маємо загалом високі показники по трьом категоріям, окрім категорії «немає ознак», це наштовхує на необхідність знижувати такі показники шляхом профілактичної роботи, реабілітаційної роботи та методичних рекомендацій, які будуть надаватися постраждалим задля відновлення здорової незалежної в усіх сенсах держави.

При порівнянні результатів чоловічого та жіночого гендеру у першій шкалі опитувальника ми отримали наступні результати:

– показник, що свідчить про відсутність ознак схильності до наркозалежності у опитуваних жінок вищий, ніж у чоловіків;

– ознаки тенденції мають 36% чоловіків і 27% жінок, що свідчить про відсоткове переважання результатів чоловіків;

– ознаки підвищеної схильності до наркозалежності є у 38% жінок та 28% чоловіків, зазначаємо, що відсоток жінок більше;

– ознаки високої ймовірності відповідають 32% чоловіків та 25% жінок, отже, така ймовірність більше стосується чоловічої статі респондентів.

Робимо висновок, що поки ці результати не мають одного єдиного значення, адже показник відсутності схильності та показник підвищеної схильності притаманний жінкам більше, ніж чоловікам, тоді як показник ознак тенденції та високої ймовірності вищий у чоловіків, не у жінок. Отримуємо загальну тенденцію до ознак схильності наркозалежності і у молодих чоловіків, і у молодих жінок, що є проблемою суспільного рівня.

Далі до аналізу пропонується шкала схильності до алкогольної залежності. Алкоголізм – це патологічне захворювання, при якому людина не може контролювати кількість вживаного алкоголю, незважаючи на різні негативні наслідки для здоров'я, соціального, психологічного та професійного життя. Схильність до алкоголізму – це багатогранний стан, який відбувається через поєднання генетичних, психологічних, гендерних та соціальних чинників. До генетичних аспектів можемо віднести спадкову схильність, яка не є прямою ознакою генетичної схильності, а проявляється в особливостях обміну речовин в організмі індивіда. Серед психологічних причин мають місце низька самооцінка, спроба втекти від проблем та стресових ситуацій, а також травматичний досвід. А соціальні чинники - це вплив оточення, різноманітність алкогольних сімейні традицій та загальна доступність алкоголю в магазинах. Така алкогольна залежність, впливаючи на мозок, може бути м'якою, помірною або важкою.

Синдром алкоголізму супроводжується тремором кінцівок, стрибками тиску, збільшеним серцебиттям, важкими порушеннями сну, загальною слабкістю та нав'язливим бажанням випити ще алкоголю для зниження симптоматики. Фізична залежність від алкоголю формується внаслідок патологічних змін в обмінних процесах організму індивіда.

Основні ознаки та симптоми алкогольної залежності:

— непереборний потяг до алкоголю;

— втрата контролю над вживанням алкоголю;

— збільшення толерантності до алкоголю, потреба в більшій дозі;

— виникнення симптомів абстиненції при спробі кинути пити на фізичному рівні;

— безвідповідальне продовження вживання алкоголю попри явні проблеми зі здоров'ям та соціальним життям;

— відмова від важливих занять на користь можливості випити;

— витрачання значної кількості часу та грошей на алкоголь;

— зниження або повна відсутність апетиту;

— втрата пам'яті щодо подій, які відбувалися в алкогольному сп'янінні.

Також цікавими до аналізу є чинники, що сприяють розвитку алкоголізму:

1. Генетика. Спадкова схильність відносить індивіда до категорії ризику;

2. Психологічні аспекти. Наявність різноманітних психічних розладів, травматичного досвіду та постійних стресорів підвищують схильність до алкоголізму;

3. Соціальні та культурні фактори. Тиск з боку оточення, легкий доступ до алкоголю та соціальне прийняття його вживання;

4. Вік початку вживання. Ранній вік початку вживання алкоголю підвищує ризик розвитку залежності.

Однією з основних різниць в нарковживанні та алкогольному вживанні є те, що на рівні законодавства та соціального осуду наркотики є забороненими в своїй більшості, нелегальними у вживанні, збуті та зберіганні на відміну від алкоголю, який продається в майже кожному магазині і є ментально толерантним у відношенні з боку соціуму. Так склалося в Україні на менталітетному рівні, мовляв коли чоловік п'є, то це він заморився після роботи, відпочиває з пляшкою пива перед телевізором, тобто наче як щось ближче до норми. Але ж якщо жінка починає пити, то це щось ненормальне, засудливе, адже їй ще дітей родити, жінці необхідно зберігати своє тіло від пагубного

вживання. Спостерігаємо подвійність стандартів та гендерні стереотипи, які розповсюджені у нашому суспільстві. Та ж сама подвійність стандартів спостерігається в жіночому вживанні наркотиків та чоловічому. Через несерйозне відношення до проблеми вживання серед жінок та чоловіків знижується ефективність та необхідність допомоги людям із патологічними залежностями. Щодо чоловічого та жіночого алкоголізму едукація та профілактика рівнями нижче, аніж щодо наркозалежності і це є значною проблемою української нації.

Отже, пропонуємо до аналізу шкалу схильності до алкогольної залежності. Результати подані у форматі діаграми у відсотковому співвідношенні , розпочнемо з даних відповідей жінок (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Показники жінок за результатами 2 шкали опитувальника «Схильність до залежної поведінки»

За даними на діаграмі результатами підраховуємо, що серед молодих жінок 16 осіб (40% опитуваних) не мають ознак алкогольної залежності, 9 осіб (22% опитуваних) схильні до ознак тенденції алкоголізму, 11 осіб (28% % опитуваних) мають ознаки підвищеної схильності, а 4 особи виявили ознаки високої ймовірності. Цікавим є найвищий показник серед опитуваних жінок –

показник низького рівня схильності до алкоголізму, адже ця категорія визначається малою вірогідністю розвитку залежності, відсутністю особистісних психологічних якостей, що сприяють формуванню адикції, та відсутністю схильності до вживання алкогольних напоїв. Тобто розуміємо, що в цих жінок спостерігаються такі особистісні риси, які повністю виключають ризик схильності до адиктивної поведінки на даний момент їхнього життя.

Показник ознак тенденції, який має вагому кількість віднесених до нього результатів (22% опитуваних) свідчить про те, що обстежувані, мають схильність до залежної поведінки середньої виразності. Тобто у випробовуваних за певних соціальних умов є ризик розвитку залежності і кризисні випадки, стресори та соціальне коло в один момент можуть похитнути звичний образ життя молодих жінок без залежностей. Ознаки підвищеної схильності, які мають 28% респондентів жінок кажуть про те, що у таких осіб схильність до залежної поведінки вище середньої, тобто у них переважають ті якості, які значною мірою свідчать про тенденцію до вживання спиртних напоїв. Ці жінки мають значний ризик розвитку психічної залежності. Щодо ознак високої ймовірності вживання алкоголю, ми отримали відносно низький відсоток (10% опитуваних), але це все одно викликає тривогу за майбутнє цих молодих жінок, адже вірогідне знаходження у вживанні алкоголю є дуже руйнівним для жіночого організму, адже він є більш вразливим до шкідливого впливу алкоголю через гормональний фон та особливості метаболізму. Вживання алкоголю жінками, які за віковою категорією здатні до репродуктивної функції становить небезпеку для майбутніх дітей, оскільки алкоголь має можливість проникати через плацентарний бар'єр, наслідками чого є вірогідність спричинення розладів фетального алкогольного спектра.

Загалом, спостерігаємо тенденцію до більш вираженої відсутності ознак алкоголізму серед жінок, але решта відсоткового співвідношення – а саме 60% – виявили ознаки схильності до алкогольної залежності в тому чи іншому ступені.

Далі для порівняння додаємо діаграму із результатами молодих чоловіків по шкалі схильності до алкогольної залежності (рис. 2.4).

Рисунок 2.4 – Показники чоловіків за результатами 2 шкали опитувальника «Схильність до залежної поведінки»

Маємо можливість спостерігати дуже цікаву картину, адже серед респондентів чоловіків 9 осіб (36% опитуваних) та інші 9 осіб (36% опитуваних) надали такі відповіді, що категорія з відсутністю ознак до алкогольної залежності та категорія з ознаками високої ймовірності однакова за кількістю віднесених до них респондентів. Це свідчить про те, що серед цих чоловіків кількість невживаючих алкоголь та дуже ймовірно залежних від нього порівну. Ознаки тенденції є у 2 осіб (8% опитуваних), а ознаки підвищеної схильності отримали 5 осіб (20% опитуваних). Тож, аналізуємо, що найвищий відсоток опитуваних мають ознаки високої ймовірності зловживання алкоголю, тобто зазначена категорія характеризується високою схильністю до залежної поведінки. У випробовуваних дуже виражений потяг до вживання спиртних напоїв, позитивне ставлення до залежності, толерантність до кількості випитого і риси особистості, що значно збільшують ризик адиктивної поведінки.

Тож, при порівнянні результатів чоловічого та жіночого гендеру у другій шкалі опитувальника ми отримали наступні результати:

1) У жінок більша кількість респондентів, які не мають ознак залежності від алкоголю, хоча різниця із результатами чоловіків не є категоричною;

2) Ознаки тенденції більш виражені у жінок, аніж у чоловіків;

3) Ознаки підвищеної схильності також відсотково вищі у жінок;

4) Ознаки високої ймовірності до залежності від алкоголю в 3,5 рази вищі у чоловіків у порівнянні із жінками.

Отже, розглянувши відповіді чоловіків та жінок у чотирьох діаграмах за двома шкалами схильності до наркозалежності та схильності до алкогольної залежності у опитувальнику «Схильність до залежної поведінки» за автором В.Д. Менделевичем робимо наступні висновки. За категорією відсутності ознак схильності до залежностей в обох шкалах жінки проявили більший відсоток, аніж відсоток чоловіків. Далі у категорії ознак тенденції результати стали полярними, бо за шкалою наркозалежності чоловіки мають більший відсоток відповідей, а за шкалою алкогольної залежності жінок з ознаками тенденцій більше. Ознаки підвищеної схильності за обома шкалами значніше проявили жінки, переважаючи в відсотковому співвідношенні. Але в ознаках високої ймовірності вживання алкоголю та наркотичних речовин перевершили жінок чоловіки, що свідчить про найбільшу поширеність залежної поведінки переважно серед чоловіків. Тож, якщо брати категорію з відсутністю ознак до любої із наведених залежностей переважають жінки, а в категорії ознак високої ймовірності вживання переважають чоловіки. Але неоднозначність проміжних категорій не дає нам можливості визначити один гендер у якості домінуючої схильності до залежної поведінки.

2.2 Показники дослідження за опитувальником «Визначення схильності до девіантної поведінки» за автором А. Орел

Наступний опитувальник «Визначення схильності до девіантної поведінки» за автором А. Орел (адаптований Сергєєвою О.А.) є стандартизованим тестом-опитувальником, призначеним для визначення схильності людини до реалізації різних форм девіантної поведінки. Текст опитувальника із бланком тверджень та інтерпретацією відповідей знаходиться у додатку Г. У опитувальнику прийняли участь 65 респондентів, з яких 60% жінок (40 респондентів) та 40% чоловіків (25 респондентів). Вікова категорія, яка була зазначена у досліджені – особи 18-35 років. Таблиця відповідей, які надали чоловіки знаходиться у додатку Д, таблиця відповідей жінок – у додатку Е.

Даний опитувальник містить сукупність спеціалізованих психодіагностичних шкал, які орієнтовані на вимірювання схильності до кожної категорії девіації. Шкали опитувальника мають розподіл на змістовні шкали (їх шість) і службову (перша шкала). Змістовні шкали мають за мету визначення психологічного змісту комплексу пов’язаних між собою видів девіантної поведінки, тобто установок, продиктованих суспільством і особистісних установок, які є причинами цих проявів поведінки. Службова шкала необхідна для вимірювання схильності респондента давати про себе соціально-схвалювані відповіді, оцінки достовірності результатів опитувальника в цілому, а також для аналізу результатів за змістовними шкалами залежно від виразності установки опитуваного на соціально-бажані відповіді. Кожна із цих шкал буде проаналізована у порівнянні результатів жінок та чоловіків. Найменування цих шкал наступні:

1. Шкала установки на соціально-бажані відповіді;
2. Шкала схильності до подолання норм і правил;

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки;
4. Шкала схильності до саморуйнівної поведінки;
5. Шкала схильності до агресії та насильства;
6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій;
7. Шкала схильності до делінквентної поведінки.

Пропонуємо розпочати розгляд результатів із першої шкали. Шкала установки на соціально-бажані відповіді – це психологічний інструмент для визначення схильності опитуваних давати «правильні», соціально схвалювані відповіді, але такі відповіді частіше за все є не правдивими. Ця шкала використовується для виявлення спотворень, різних несумісних результатів в висновках опитувань і допомагає оцінити, наскільки респондент турбується про соціальне схвалення або намагається справити гарне враження, обираючи відповідні ствердження.

Призначення шкали установки на соціально-бажані відповіді полягає у тому, що вона допомагає діагностувати тенденцію респондентів здаватися краще, ніж вони є насправді. Принцип роботи даної шкали характеризуються питаннями про типові, але часто небажані з точки зору соціальних норм, вчинки. Респондент надає такі відповіді, що нібито відповідають цим нормам, вказують на соціально-бажану установку. До прикладу можемо привести твердження «я завжди кажу правду», «я ніколи не сумую на роботі або навчанні», «я завжди виконую обіцянки» і таке інше.

Далі пропонуємо до огляду гістограму із відповідями чоловіків та жінок у першій шкалі соціально-бажаних відповідей (рис. 2.5)

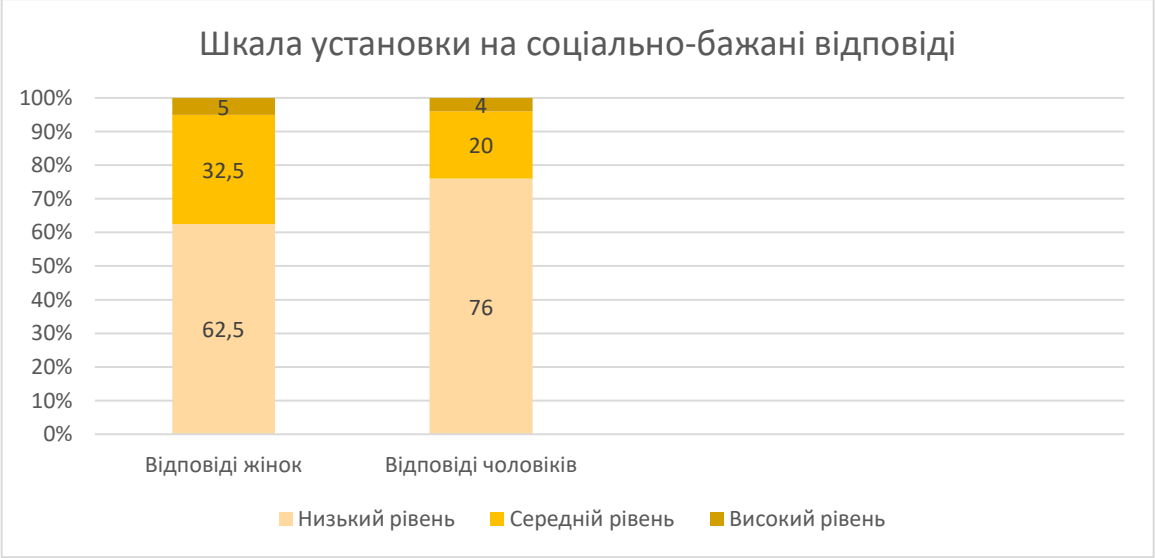

Рисунок 2.5 – Відповіді чоловіків і жінок за першою шкалою опитувальника

При аналізі першої шкали установки на соціально-бажані відповіді спостерігаємо наступні результати: низький рівень за даною шкалою визначили 62,5% жінок та 76% чоловіків, що свідчить про те, що чоловіки все ж менш схильні вдаватися до брехні задля уникнення соціального осуду на відміну від жінок, але показники обох гендерів є вищими за середній, тобто достатньо значущими. Середній показник установки на соціально-схвалені відповіді мають 32,5% молодих жінок та 20% молодих чоловіків, тож жінки більш підвладні впливу соціуму та його тиску на самовідчуття і самовираження жінок. Високий показник за цією шкалою мають приблизно однаковий відсоток опитуваних респондентів – 5% серед жінок та 4% серед чоловіків, що дає нам зрозуміти, що серед випробовуваних достатньо низький відсоток осіб, які дуже підвладні соціальному навіюванні. Отже, загальний результат полягає в тому, що жінки більш схильні надавати соціально-бажані відповіді, аніж чоловіки і це має прямий вплив на чесність та щирість їх відповідей у опитувальнику за наступними шкалами. Чоловіки виявились більш незалежними в порівнянні від соціального осуду чи схвалення.

Наступна шкала опитувальника «Визначення схильності до девіантної поведінки» дозволяє дослідити схильність респондентів до подолання соціальних норм і правил, що є повною протилежністю першої шкали у своєму сенсі. Схильність до подолання норм і правил – це девіантна поведінка, яка може виражатися у формі нонконформізму, коли людина відмовляється від загальноприйнятих правил та стереотипів поведінки, або як аспекти важкого виховання, коли індивід не здатен до сприйняття соціального досвіду і відкрито нехтує нормами. Така поведінка відрізняється від конформізму, який у своєму розумінні є пасивним прийняттям норм, без думки про їх порушення.

Ризикована поведінка також може бути ознакою схильності подолання норм і правил, але вона не завжди пов'язана з навмисним порушенням. Часто ризикована поведінка може призводити до негативних наслідків і може бути формою схильності до подолання соціальних норм, особливо вразливим є підлітковий вік. Інноваційна поведінка має усі ознаки, щоб стати причиною для порушення старих правил і виклику започаткованим нормам поведінки в певному суспільстві, це призводить до інноваційного прориву, наприклад, у мистецтві, наукових галузях та інших напрямках діяльності суспільства.

Поведінка, пов'язана із соціальною непокорою, тобто схильність іти проти загальноприйнятих правил характеризується як виразом до потреби у свободі, незалежності або спробою змінити несправедливі норми, які призводять до дискримінації меншостей та інших негативних наслідків. Ця схильність є типовою частиною дорослішання індивіда, коли молодь досліджує кордони дозволеного. Однак, у випадку отримання негативних наслідків для самої людини або її оточення, така поведінка є небезпечною та потребує уваги фахівців. На рисунку 2.6 визначені відсоткові співвідношення результатів відповідей жінок та чоловіків щодо шкали схильності до подолання норм і правил.

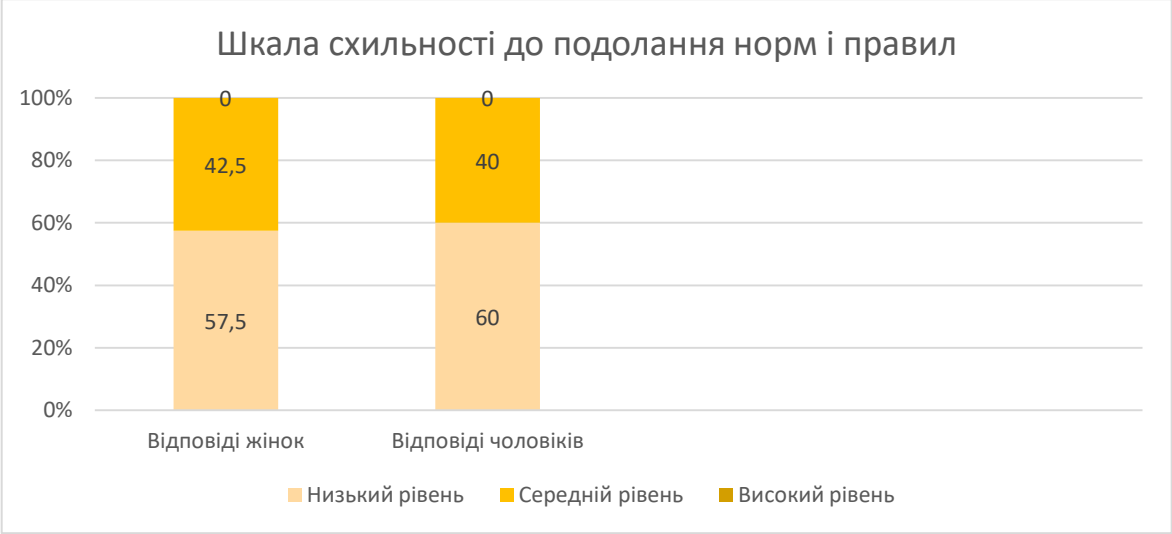

Рисунок 2.6 – Відповіді чоловіків і жінок за другою шкалою опитувальника

За результатами робимо наступні висновки. Показники чоловіків та жінок є дуже близькими один до одного у відсотковому значенні, де у декілька відсотків переважають чоловіки у категорії низького показника, а жінки мають більший відсоток у категорії середніх показників. Цікавим є те, що високого показнику немає ні у жіночої частини респондентів, ні у чоловічої, тож високої схильності до подолання соціальних нормі правил немає у жодної із статей. Однак, середні показники переважають у молодих жінок, це свідчить про їхню схильність до подолання соціально схвалених правил, більш ризикованої, нонконформічної поведінки та соціальної непокірності.

Наступна шкала дозволить нам розглянути аспект адиктивної поведінки у контексті девіантності. Схильність до адиктивної поведінки – це схильність до утворення залежностей, які мають свої прояви у неконтрольованому бажанні змінити психічний стан за допомогою надмірного вживання або конкретних дій, що виходить за межі соціальних норм. Така поведінка є достатньо деструктивною, загрожує фізичному і психічному здоров'ю людини та часто пов'язана з комплексом різноманітних травм, неповноцінності, тривожністю, потребою втечі від реальності. Схильність до адиктивної поведінки – це також особистісне новоутворення, яке детермінує необхідність та готовність до

вживання психоактивних речовин. Індивідуальна схильність до адиктивної поведінки характеризується наступними компонентами:

– відсутність мотивації щось робити, яка досягає відмови вважати себе суб'єктом діяльності;

– непрогнозована поведінка;

– відсутність саморозуміння, саморефлексії;

– зовнішній локус контролю;

– низький рівень самооцінки, який зовнішньо проявляється полярно;

– самозахисні механізми, які проявляються у відмові від діяльності при зіткненні з першими труднощами;

– суперечність самооцінки та рівня цілей на життя;

– звичка тікати від реальності у фрустрацію.

Індивідуальна схильність до адиктивної поведінки утворюється поступово, а саме – в процесі онтогенезу. Причиною виникнення такої поведінки є несприятливе соціальне оточення, де зростає дитина. Вчасна психологічна корекція цього особистісного аспекту дозволяє уникнути розвитку психологічної готовності до вживання психоактивних речовин. Розглянемо результати за третьою шкалою на рисунку 2.7.

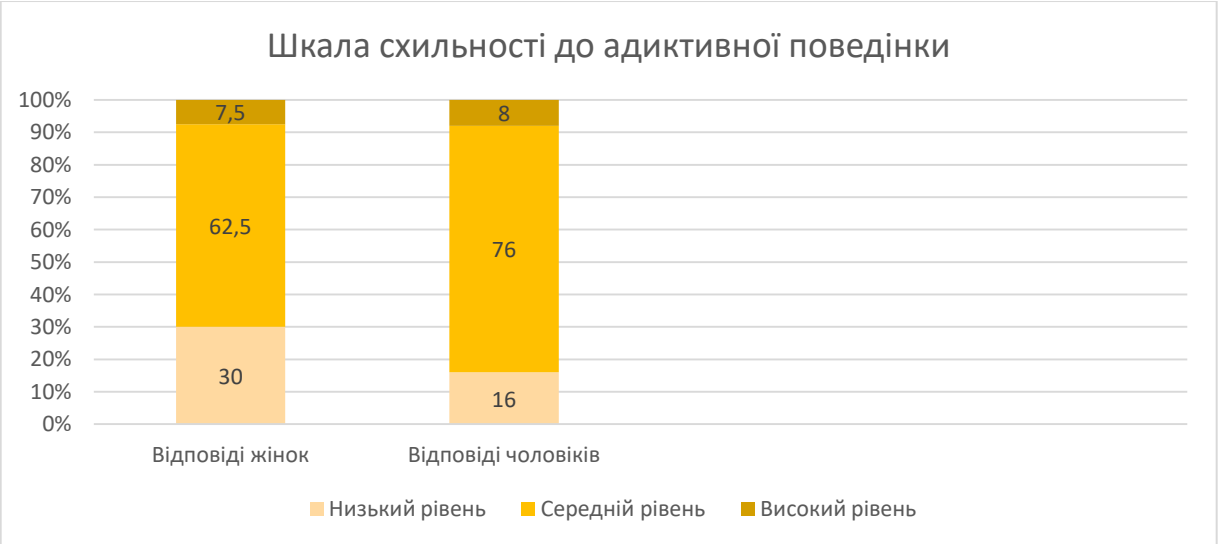

Рисунок 2.7 – Відповіді чоловіків і жінок за третьою шкалою опитувальника

Оглянувши результати молодих жінок та чоловіків третьої шкали, ми бачимо, що низький рівень, як і середній та високий у жінок менший за показниками на відміну від показників чоловіків. Однозначно, схильність до адиктивної поведінки за особистісними, соціальними, гендерними та культурними характеристиками вище у чоловічої половини опитуваних. Тож, саме чоловіки схильні до деструктивної, саморуйнівної, залежної поведінки та готовності і лояльності до вживання психотропних речовин в своїй більшості.

Отже до наступної шкали, яка характеризується схильністю до саморуйнівної або, інакше, суїцидальної поведінки. Самогубство – це свідомий акт, спрямований на самознищення, спричинений значною фрустрацією. До спроби самогубства індивід вдається, коли відчуває виснажливі страждання, які виходять із наявної ситуації, безсилля щодо спричинення змін, відсутність надії на покращення стану. Спробу свідомо позбавити себе життя кваліфікують як самогубство при важливій умові розуміння індивіда, що відбувається. У всіх інших ситуаціях здійснення індивідом дій, які шкодять її здоров'ю, розглядаються як аутоагресивна поведінка або поведінка, підсумком якої є нещасний випадок.

Аутоагресивна поведінка – це специфічний вид індивідуальної активності, котрий має за головну ціль завдання шкоди своєму фізичному здоров'ю. Суїцид вважається крайнім виявом аутоагресивної поведінки.

Виділяють наступні форми аутоагресивної поведінки [29]:

1. Суїцидальна поведінка у контексті самоусвідомлених навмисних дій, метою яких є смерть індивіда;

2. Суїцидальні еквіваленти, тобто несвідомі дії, похідні від них вчинки, які призводять до ненавмисного саморуйнування;

3. Несуїцидальна аутоагресивна поведінка в розумінні форм навмисних пошкоджень самому собі, за відсутності мети позбавлення життя.

Також представимо поширені ознаки в поведінці людини, що можуть свідчити про наявність суїцидальних думок [23]:

– поява тривожності, дратівливості, конфліктності, злоби;
– соціальна відстороненість;
– перепади настрою;
– поява поведінки, схильної до ризику;
– безсоння;
– проблеми із РХП;
– негативізація себе;
– репліки про безнадію;
– труднощі у подоланні щоденних проблем;
– не важливість зовнішнього вигляду;
– погрози заподіяти собі шкоду;
– розмови про смерть або самогубство;
– прощальні листи;
– розроблення планів покінчити життя самогубством;
– завершення поточних справ, дарування речей, складання заповіту.

Також характеристиками осіб зі схильності до саморуйнівної поведінки є наступні положення [34]:

– амбівалентне ставлення до смерті;
– імпульсивні думки на цю тему;
– ригідність мислення та оцінки власної ситуації.

Отже, проаналізуємо результати опитуваних за шкалою схильності до саморуйнівної поведінки (рис.2.8).

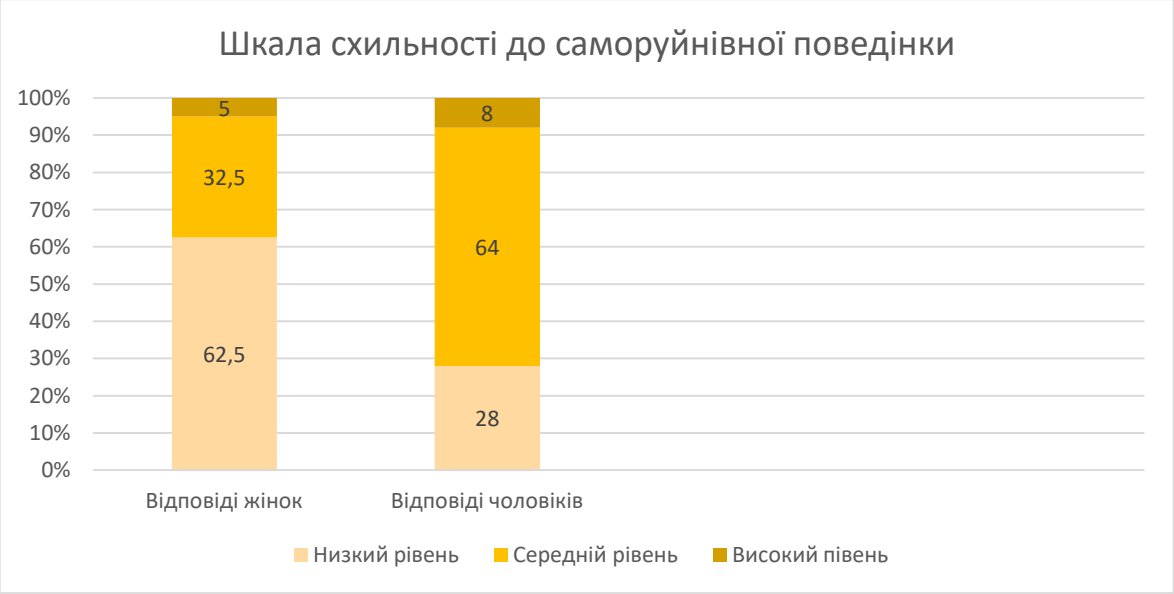

Рисунок 2.8 – Відповіді чоловіків і жінок за четвертою шкалою опитувальника

Аналізуючи результати, робимо однозначні висновки: усі показники чоловіків кажуть про те, що схильність до суїцидальної та саморуйнівної поведінки більш за все характерна їм. Тож, саме чоловіки потребують більшої уваги до їхнього психо-емоційного стану наразі, що робить потребу у актуалізації чоловічої суїцидальності наявною. Також цей відсоток можна пояснити тим, що чоловіки стереотипно більш схильні до ризикованої поведінки, аніж жінки, тому мають підвищену ймовірність негативних та, навіть, летальних наслідків. Жінки виявили 62,5% опитуваних із відсутністю до суїцидальної схильності, 32,5% мають середню схильність до саморуйнування, а високі ознаки тенденції притаманні лише 5% респондентів, такі результати свідчать про загальну низьку тенденцію через опитуваних жінок до суїциду, але особи із середнім та високим рівнем можуть потребувати соціальної та психологічної допомоги у подоланні власних життєвих обставин.

Схильність до агресії та насильства – це стійка властивість індивіда проявляти навмисну негативну поведінку, спрямовану на нанесення шкоди іншій особі або об'єкту, або ж пряма необхідність до вчинення агресії в

різних випадках і ситуаціях, які можна вирішити більш конструктивними методами. Але, перш за все, треба навчитися розрізняти поняття агресії, агресивності та насилля, адже це взаємопов'язані терміни, але вони мають різне значення. Агресія - це усвідомлена поведінка, сутність якої полягає у навмисному нападі або загрозі нападу на інших осіб. Вона може бути адресована комусь конкретному у формі прямої агресії або пасивної через плітки, інтриги тощо. Агресивність - це стала риса особистості індивіда, яка проявляється у готовності виявити агресію у відповідь на різноманітні подразники. Тоді як насильство означає будь-яке застосування сили у тому рахунку фізичної, вербальної, психологічної, економічної чи сексуальної (або декількох форм одразу) щодо вразливих категорій людей або тих, хто не може відстояти свої кордони.

Також виділяють різні види агресії за спрямованістю, тобто є пряма агресія, адресована жертві ситуації у вигляді конфлікту чи ударів та непряма, методи якої полягають у розповсюдженні пліток, саботажу особистості, тощо.

За проявами агресія може бути:

– фізична (удари, штовхання та інші дії, спрямовані на заподіяння фізичної шкоди);

– вербальна (крики, погрози, образи, лайка);

– психологічна (ігнорування, маніпулятивні методи, саботаж);

– соціальна (поширення чуток, інтриги, соціальна ізоляція);

– аутоагресія (самопошкодження, самозвинувачення).

За джерелом та масштабом насильство поділяється на дві категорії: міжособистісне, тобто насилля в сімейному колі, серед друзів, у парі та колективне – це насилля з боку групи людей або спрямоване на групу людей, тобто булінг, дискримінація меншостей.

Причини агресії та насильства різноманітні серед них: особистісні фактори (стрес, емоційний стан, тип темпераменту, запальний характер,

схильність до адикцій), соціальні чинники (суспільне схвалення, гендерні стереотипи, шкідливі традиції) та біологічні чинники (порушення в роботі мозку, вплив гормонів). Часто ці причини взаємопов'язані та разом створюють симптоматичну картину, яка призводить до агресивної та насильницької поведінки.

Задля вивчення результатів за шкалою схильності до агресії та насильства у молодих жінок та чоловіків рекомендуємо до розгляду гістограму у відсотковому співвідношенні на рисунку 2.9.

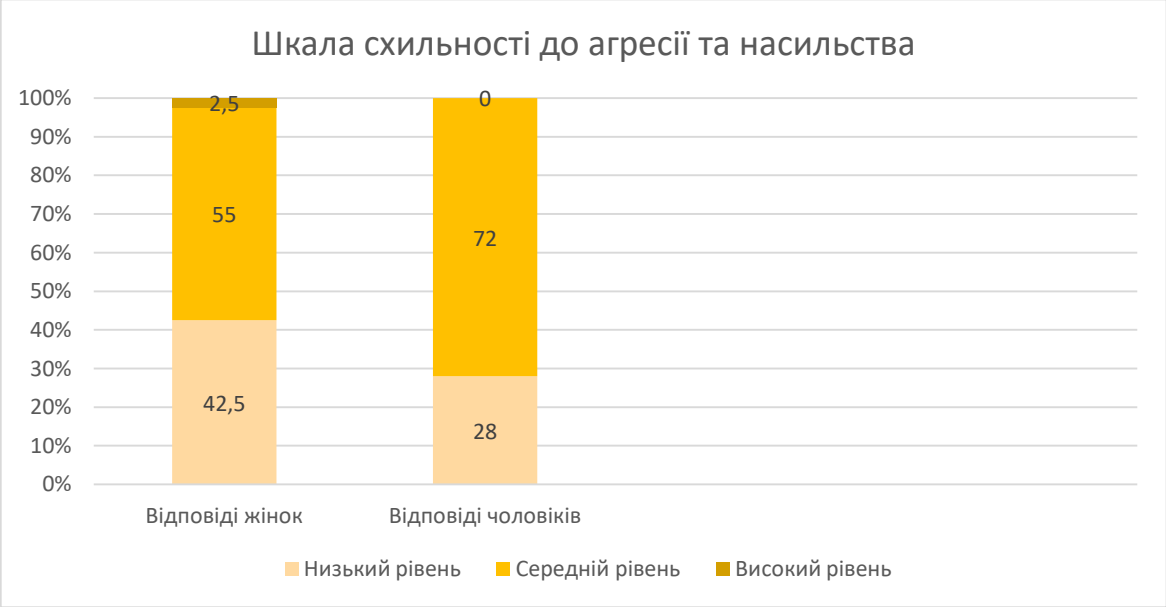

Рисунок 2.9 – Відповіді чоловіків і жінок за п'ятою шкалою опитувальника

Тож, дослідивши цей аспект методом опитування, робимо наступні підсумки. Низькі показники відповідей жінок становлять 42,5%, тоді як показник чоловіків – 28%, що є нижчим за результати жінок і свідчить про те, що молоді жінки більш схильні до самоконтролю, саморегуляції агресивної поведінки та краще справляються у стресових ситуаціях із подразниками, екологічно виявляючи свої емоції. Середній рівень показника схильності до агресії у чоловіків на 17% вище, аніж у жінок, тож, маємо розуміти, що серед опитуваних середній рівень агресії достатньо розповсюджений, але чоловіків

більше із цією схильністю. З іншого боку, серед молодих чоловіків зовсім немає показника високого рівня, тоді як серед молодих жінок він становить 2,5%, тобто нехай це і невеликий відсоток жінок, але жодний із чоловіків його не виявив, що є достатньо цікавим висновком.

Наступна шкала відповідає за самоконтроль емоційних реакцій. У контексті дослідження вольовий контроль емоційних реакцій – це здатність керувати власними станами, емоціями, ідентифікувати їх, прилаштовуватися до екологічного прояву емоцій, тобто реагувати суспільно схвальним і гнучким способом. Для розвитку навичок самоконтролю емоцій важливо спостерігати за своїми почуттями, прибігати до техніки релаксації, робити дихальні вправи або медитації, і зосереджуватися на розв'язанні стресової ситуації, а не на емоційному відгуку.

Воля – це особистісна можливість людини свідомо контролювати свою поведінку та активно регулювати її, долаючи перешкоди у досягненні поставленої мети. Основною функцією вольової регуляції є покращення ефективності обраної діяльності, а вольова дія в цьому випадку - свідома, цілеспрямована дія індивіда, направлена на подолання різноманітних перешкод за допомогою вольових навичок. Воля дуже пов’язана з усвідомленням дії, розвитком діяльності [8].

Саморегуляція шляхом вольового контролю необхідна для того, щоб довготривало підтримувати концентрацію уваги на предметі. За шостою шкалою вольового контролю емоцій, ця поведінка характеризується утримуванням агресивних проявів та реакцій на різноманітні ситуації, підвищеною імпульсивністю та реактивністю, проявами фізичної агресії та емоційної нестабільності. Тож, розглянемо результати на рисунку 2.10.

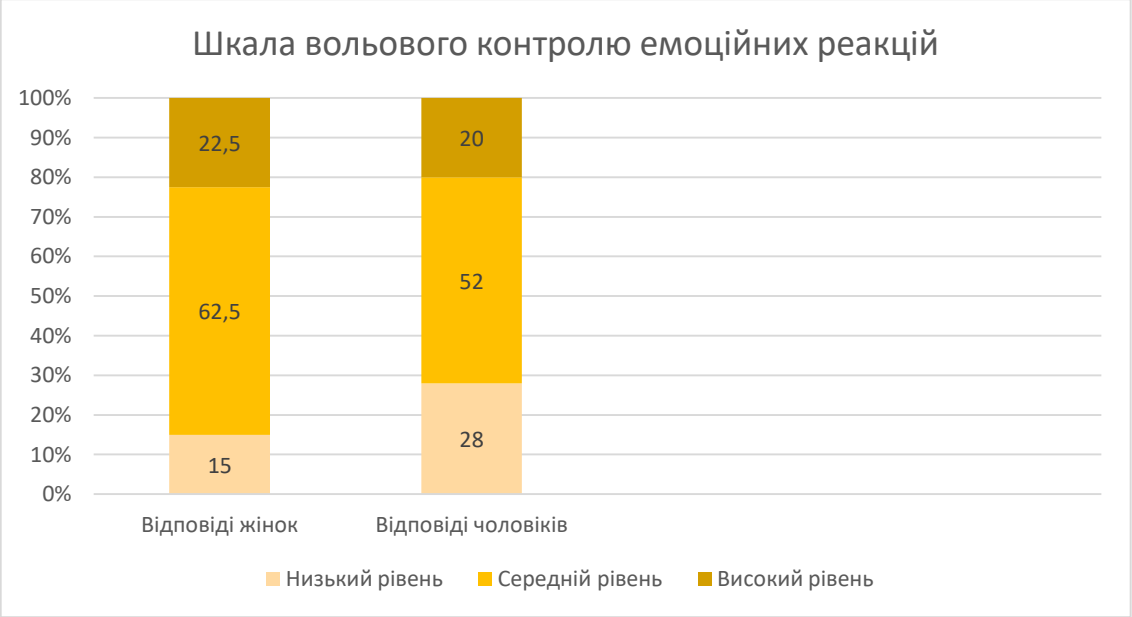

Рисунок 2.10 – Відповіді чоловіків і жінок за шостою шкалою опитувальника

Робимо підсумки, що жінки по всім рівням показників мають меншу схильність до саморегуляції та вольового контролю емоцій. Жінок з відсутністю ознак майже вдвоє менше у відсотковому співвідношенні, аніж чоловіків, тож, чоловіки більш вправно здатні приборкувати власні емоційні сплески та більшою мірою уникати їх. Середній рівень наявний у достатньо великих показниках і у жінок, і у чоловіків, що свідчить про можливі проміжні нерегулярні емоційні зриви, але у жінок відсоток все таки вище. До високого показника неконтрольованої емоційної поведінки відносимо 22,5% жінок та 20% чоловіків, що є п'ятою частиною опитуваної молоді із високою конфліктністю, імпульсивністю, частими змінами настрою, підвищеною вербальною або ж і фізичною агресією, яка є наслідком низького вольового контролю.

Схильність до делінквентної поведінки – це тенденція індивіда до протиправної, злочинної та беззаконної поведінки, яка суперечить суспільно встановленим нормам та правилам. На її формування впливають перелік таких

чинників як:

1) Біологічні, до яких відноситься генетична схильність та патологічні біохімічні процеси в мозку;

2) Психологічні, які включають в себе особливості особистості, психічні порушення, акцентуації характеру, тип темпераменту;

3) Соціальні, які характеризуються соціально-економічними потрясіннями, негативний вплив близького оточення, низький рівень правової культури в країні;

4) Груповий тиск, який має на увазі, що поведінка індивіда може залежати від тиску з боку соціальної групи, до якої він належить.

Окрім протиправної поведінки, схильність до делінквентності має свій прояв у форматі різноманітної девіантної поведінки, яка також включає адиктивні та агресивні форми.

Основні характеристики делінквентної поведінки:

1. Протиправність як основна ознака, яка виділяє делінквентну поведінку від інших форм девіантної поведінки. Протиправність полягає у порушенні та байдужому ставленні до соціальних чи культурних норм, що відносяться до випадків злочинності;

2. Соціальна неприйнятність, тобто делінквентна поведінка є соціально засуджуваною, тому що приносить шкоду соціуму та, власне, правопорушнику;

3. Різноманітність делінквентної поведінки може виявлятися у формі дрібних проступків (наприклад, порушення правил переходу дороги або куріння в забороненому місці) до серйозних злочинів (наприклад, напад, шахрайство);

4. Спрямованість дій такої поведінки може бути на інших людей, на себе (самогубство) або на навколишній світ (вандалізм).

Проаналізуємо відповіді респондентів за шкалою делінквентної поведінки за допомогою гістограми (рис. 2.11).

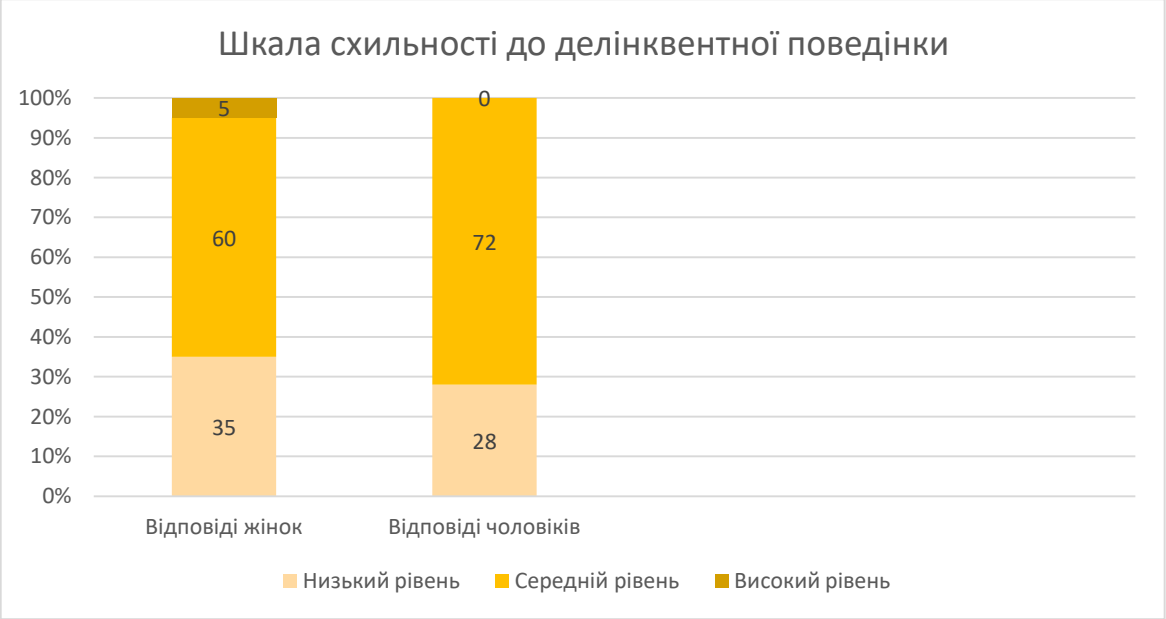

Рисунок 2.11 – Відповіді чоловіків і жінок за сьомою шкалою опитувальника

Отже, результати неоднозначні. Низький рівень за шкалою більш виражений у жінок, які не схильні до вчинення протиправних та злочинних дій, але середній рівень більш характерний для чоловіків, хоча показних відповідей жінок є також достатньо високим, тож робимо висновок, що опитувана молодь достатньо схильна до проявів делінквентної поведінки та байдужого ставлення до соціальних стандартів, особливо чоловіки. Але саме у чоловіків взагалі немає результатів з високої ймовірності делінквентності на відміну від жінок, відсоток яких становить 5% від загальної кількості опитуваних. Тож, ці особи жіночої статі також ймовірно вірогідні вчиняти протиправні та протизаконні дії на основі власних особистісних, соціальних та економічних чинників.

Проаналізувавши 7 шкал за опитувальником «Визначення схильності до девіантної поведінки» за автором А. Орел та відповідей молодих жінок та чоловіків у цих шкалах маємо декілька загальних висновків щодо результатів методики. За службовою шкалою установки на соціально-бажані відповіді ми виявили, що жінки більшістю схильні до уникнення суспільного осуду та

надавання схвалених частково неправдивих відповідей на відміну від чоловіків. Шкала схильності до подолання норм і правил надала нам результати, де жінки з трохи вищою відсотковою перевагою більш схильні до цієї форми девіантної поведінки. Ознаки адиктивної поведінки однозначно за результатами третьої шкали в більшості характерні чоловікам, тож вони мають залежні відносини із психоактивними речовинами частіше, ніж жінки. Саморуйнівна та суїцидальна поведінка виразнішою виявилася у чоловіків, тобто здатність та схильність до ризикованої поведінки молодим чоловікам більш характерна, аніж молодим жінкам.

Висновки за шкалою схильності до агресії та насильства є неодностайними, адже чоловічих відповідей із середнім рівнем більше за жіночі, але у жінок присутній високий рівень схильності до агресії, але у невеликому відсотку. Тож, сумарно за п'ятою шкалою чоловіки мають більший відсоток агресивного прояву поведінки, аніж жінки, що виставляє їх у світлі недостатньо гарного самоконтролю та регуляції насильницьких проявів, які можуть бути зумовлені гендерними стереотипами та гормональним впливом. Натомість, за шкалою вольового контролю емоцій жінки виявили результати низького емоційного контролю, де чоловіки трохи більш схильні до самодисципліни у контексті емоційних сплесків. Аналіз останньої шкали делінквентної поведінки показав, що чоловіки більш схильні до такої форми девіантної поведінки.

Отже, не враховуючи першу функціональну шкалу, за результатами змістовних спостерігаємо, що за 4 шкалами чоловіки показали більший відсоток проявів різних форм девіантної поведінки, тоді як жінкам притаманні в відсотковій більшості лише 2 форми прояву девіантності. Тобто за кінцевими висновками з опитувальника «Визначення схильності до девіантної поведінки» за автором А. Орел ми підсумовуємо, що чоловіки більш схильні до різних форм девіантних проявів поведінки, аніж жінки.

2.3 Опис висновків опитувальника для виявлення схильності до різних форм девіантної поведінки «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм

Методика виявлення схильності до різних форм девіантної поведінки «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм, адаптована І.І. Приходько, має за мету виявлення осіб з девіантними формами поведінки. В опитувальнику знаходиться 3 шкали за найменуваннями: рівень схильності до адиктивної поведінки, рівень схильності до делінквентної поведінки та рівень суїцидальної схильності. Текст опитувальника із інтерпретацією, стен до визначення результатів та стверджень тесту є в додатку Ж. У опитувальнику прийняли участь 65 респондентів, з яких 60% жінок (40 респондентів) та 40% чоловіків (25 респондентів). Вікова категорія, яка була зазначена у досліджені – особи 18-35 років. Таблиця відповідей, які надали чоловіки знаходиться у додатку И, таблиця відповідей жінок – у додатку К.

Першою шкалою, яка подається в дослідженні є шкала схильності до адиктивної, тобто залежної від психоактивних речовин поведінки. Чоловіки із залежностями мають нав'язливу потребу у вживанні речовин, які призводять до стану сп'яніння або необхідність здійснення таких дій, котрі ведуть до руйнування їхнього життя, здоров'я та соціальних стосунків. У чоловіків достатньо поширені хімічна залежність у вигляді тютюну, алкоголю чи наркотиків, поведінкова, яка проявляється в іграх чи трудоголізмі або емоційна залежність у якості співзалежності від партнера чи відносин.

Жінки з адиктивними проявами мають таку ж проблему, як і чоловіки, яка характерна впливу біологічних, психологічних та соціальних факторів, такі як генетична схильність, психічні відхилення, травматичний досвід, дисгармонійна сім'я або вплив довкілля. Хоча загальні принципи залежності у жінок та чоловіків спільні, є відмінності у швидкості розвитку залежності, впливі на фізичне здоров'я та соціальних наслідках, які можуть бути пов'язані з

гендером. У жінок частіше розвивається залежність від слабких напоїв, аніж у чоловіків, але з часом може виникнути схильність до вживання більш міцного алкоголю, а також збільшення дози алкоголю та частоти вживання. Розглянемо результати у відсотковому співвідношенні відповідей щодо схильності до адикцій жінок та чоловіків (рис. 2.12).

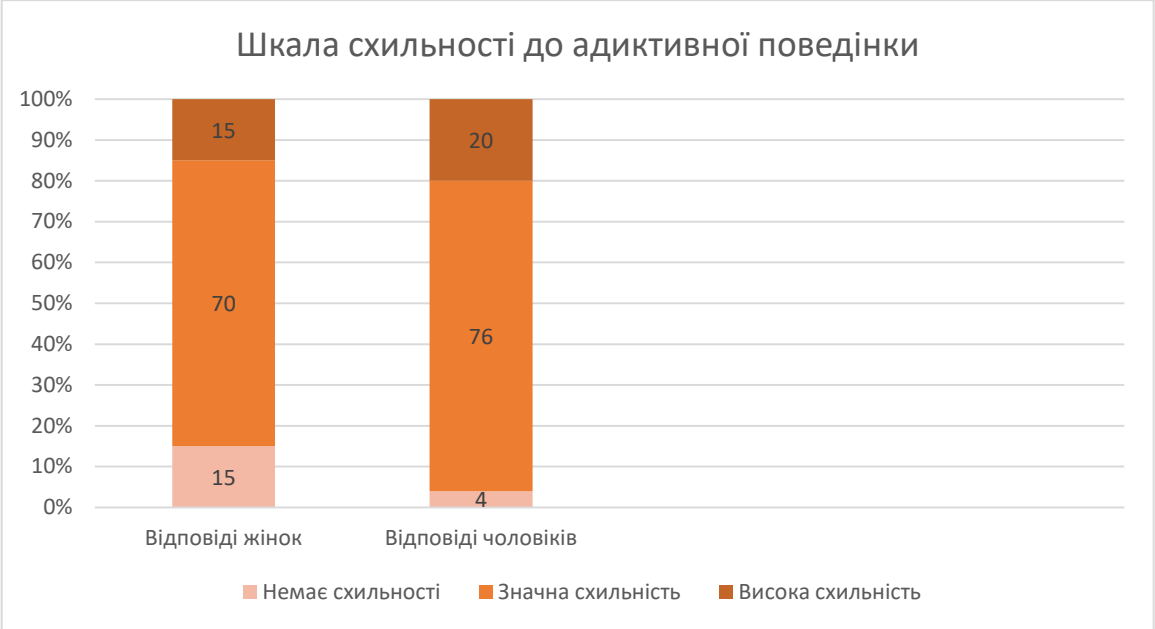

Рисунок 2.12 – Відповіді чоловіків і жінок за першою шкалою опитувальника «ДАП-2»

Таким чином, спостерігаємо, що загальний показник опитуваної молоді є дуже великий у якості схильностей до залежності. Сучасні молоді чоловіки та жінки мають великі ризики потрапляння в хімічну та поведінкову, емоційну залежність, що потребує підвищеної уваги соціальних та державних установ, які відповідають за здоров'я нації. Але, якщо виділяти саме гендер, який має більшу відсоткову схильність до залежної поведінки, то це, однозначно, чоловіки, адже їх показник відсутності схильності втричі менший за показник жінок, Значна схильність на 6% більша, аніж у жінок, як і висока схильність невеликим вища за показник жінок.

Наступна шкала аналізу девіантної поведінки – шкала схильності до делінквентної поведінки. Як ми вже вияснили, делінквентна поведінка – це протиправні дії індивіда, які порушують установлені правові та соціальні норми, приносячи такою поведінкою загрозу суспільству та самому індивіду. Вона є формою девіантної поведінки і може проявлятися у вигляді злочинства, правопорушень або проступків, які можуть мати різний ступінь тяжкості та відповідальності. Тож, поглянемо на гістограму результатів (рис. 2.13).

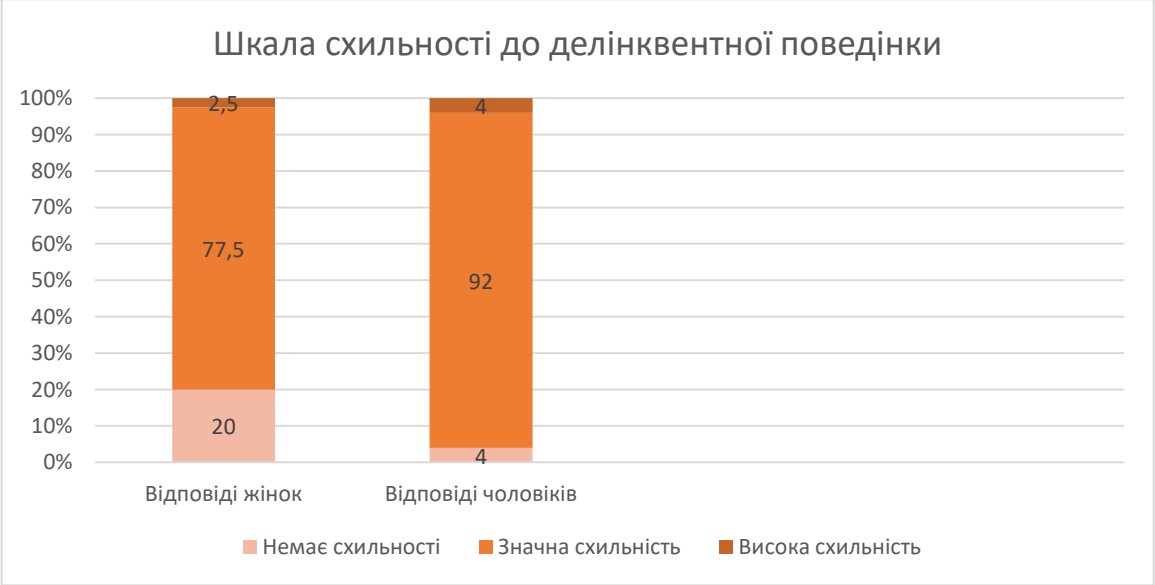

Рисунок 2.13 – Відповіді чоловіків і жінок за другою шкалою опитувальника «ДАП-2»

Відокремлюємо неймовірно високі результати у негативному їх значенні. Однозначно, чоловіки за всіма рівнями мають більший відсоток схильності до делінквентної поведінки. Але вражає, що жінки також мають чималий відсоток, адже серед них лише п'ята частина зовсім не мають схильності, а відсоткова більшість у вигляді 77,5% респондентів виявили значну схильність до протиправної, соціально-засуджуваної поведінки. Обидва показники молодих жінок та чоловіків є достатньо тривожними, на це слід звернути увагу.

Останньою шкалою до розгляду подається шкала суїцидальної схильності. Особи із суїцидальною схильністю за шкалою характеризуються підвищеною тривожністю, низькою самооцінкою, виснаженням від життєвого стресу, лояльним відношенням до осіб, які втратили сенс життя і хочуть завершити його суїцидом, впевненістю в ворожому відношенні інших до себе, відчуттям покинутості та нерозуміння оточуючих, виправдуванням добровільного суїциду та наявність осіб із суїцидальними спробами у сімейному колі індивіда. Пропонуємо до аналізу наступну гістограму (рис. 2.14).

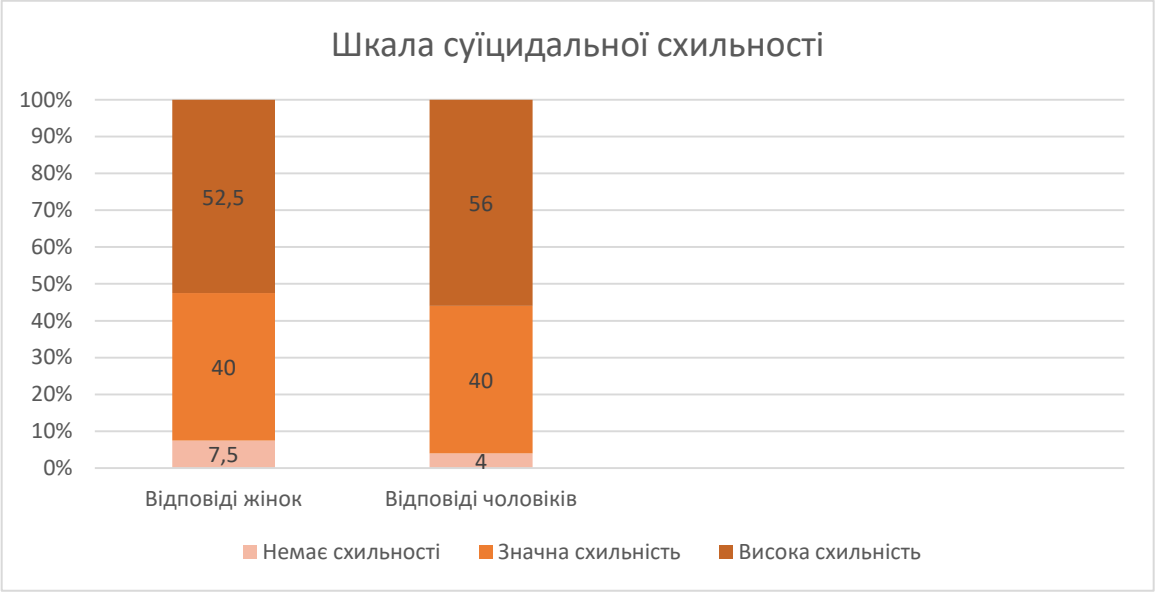

Рисунок 2.14 – Відповіді чоловіків і жінок за третьою шкалою опитувальника «ДАП-2»

За візуальним розбором, помічаємо, що суїцидальний ризик дуже характерний сучасній українській молоді. Показники значної схильності виявлені в однаковому відсотку і у чоловіків, і у жінок. Відсутність схильності трохи вища у жінок, але на загальному тлі цей показник є достатньо невеликим. Висока схильність більшою мірою характерна обом гендерам, але у чоловіків цей результат вище. Тобто, робимо висновок, що чоловіки більш схильні до

суїцидальної поведінки, що свідчить про їх виснажливий емоційний стан, толерантне відношення до людей, які обрали попрощатися із життям, соціальну ізоляцію, високу вірогідність суїциду серед близьких та рідних індивіда.

За загальними висновками щодо опитувальника виявлення схильності до різних форм девіантної поведінки «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм ми отримали наступні результати:

1. За трьома шкалами девіантної поведінки показники сучасною молоді є достатньо високими і цей факт потребує додаткової уваги для корекційної та профілактичної роботи з боку державного та суспільного устрою;

2. За шкалою схильності до адикцій чоловіки виявили більший відсотковий результат, аніж жінки, що свідчить про значні прояви залежної поведінки, проблеми із саморегуляцією та мотиваційно-вольовою сферою серед опитуваних чоловіків;

3. Схильність до делінквентної поведінки також більш характерна чоловікам. Тобто чоловіча частина опитуваних достатньо схильна до протиправних дій, злочинностей, потрапляння у різні негативні історії;

4. За допомогою шкали суїцидальної схильності ми визначили, що чоловіки більш схильні до толерантного відношення до суїциду, знаходження в соціальній та емоційній ізоляції, думок щодо самопошкоджувальної поведінки.

РОЗДІЛ 3
МЕТОДИЧНА ПРОФІЛАКТИКА РІЗНИХ ФОРМ ДЕВІАЦІЙ

Профілактична робота – це система необхідних заходів, процес збереження і посилення психічного здоров'я, який спрямований на попередження різноманітних психологічних розладів, пригнічених станів шляхом психоедукаційної або інформативної діяльності, яка сприяє формуванню нових навичок саморегуляції та самокорекції. Мета профілактичної роботи полягає у допомозі людям уникнути прогресування психологічних проблем, котрі виникають внаслідок стресового впливу навколишнього середовища, життєвих невдач, тривалих фізичних або психологічних навантажень.

Наразі існує три основні підходи до проведення профілактичних заходів [36]. Розглянемо їх детальніше:

1. Інформаційний підхід. Цей підхід має на увазі, що підвищення рівня знань, просвітницької діяльності серед населення є ефективною рушійною силою до формування здорової та соціально безпечної поведінки. Для цього підходу потребується часовий ресурс та багато зусиль з боку фахівців, результатом яких буде поступова зміна ставлення молоді до вчинення девіантних дій. Цей підхід не досить ефективний через свою суто інформаційну діяльність;

2. Псевдоінформаційний підхід. Він передбачає залякування негативними наслідками, чим дозволяє на нетривалий час призупинити молодь, які відносяться до групи ризику у їх експерементуванні з алкогольними, наркотичними речовинами чи тютюновими, але не обіцяє стійких та довгостроковість результатів;

3. Підхід, орієнтований на особистість. Це послідовна, регулярна робота з вразливими категоріями задля попередження виникнення соціально несприятливих звичок. Молодь краще усвідомлює саме важливість ЗСЖ, свого психологічного та фізичного розвитку, саморегуляції та дисципліни особистості, її корисних навичок, які ведуть до правильного шляху в житті.

Деякий період методики залякування вважалися найбільш ефективними в профілактичній роботі із девіантними особами. З часом, деструктивна первинна профілактика, змінилася на більш конструктивну, основною метою якої стало руйнування сталих соціальних установок (антитюдів), а замість них формування інших установок, моральних цінностей, які є соціально схваленими.

Також ефективним є біхевіорістський підхід у профілактиці девіантної поведінки, який передбачає девіантну поведінку як складну багатоетапну проблему, запобігання якої має включати в себе формування відповідальності за власне життя. В такому випадку акцент ставиться не на психоактивних речовинах та наслідках їх впливу, а на конкретних особах та аналізі їх ризикованої та безвідповідальної поведінки. У сьогодення найбільш поширеними є наступні профілактичні програми біхевіористського підходу [25]:

- програми досягнення соціально-психологічної компетентності;
- програми здобуття життєвих навичок;
- програми зменшення факторів ризику та посилення факторів захисту;
- програми організації додаткової діяльності;
- програми за методом “рівний – рівному”.

Практика антинаркотичного виховання молоді студентства поширена різними методиками в зарубіжних джерелах. Основними серед них є [26]:

1. Моралістична методика, що має інформаційний вплив про шкоду наркотиків;

2. Методика організації видовищ, де центром є використання різного роду ігор;

3. Методика підвищеного статусу, де студентів мотивують роллю викладача при їх антинаркотичному викладі матеріалу;

4. Методика прийняття рішення, де рішення приймаються на основі глибокого внутрішнього переконання, а особлива увага приділяється емоційній підготовці студентів до прийняття рішення;

5. Тренінг чутливості – методика антинаркотичного виховання, де витісняються аморальні потреби шляхом задоволення їх більш екологічними методами;

6. Методика залучення до семінарів осіб, які були в зловживанні.

За результатами досліджень О. Бовть найбільш прогресивно ворожа деструктивність формується і поширюється у молодшому шкільному віці [3]. Це знання є також великою частиною профілактичної роботи, яку треба здійснювати не тільки у дорослому віці, але починати ще з шкільних часів. Найбільш ефективними визнаються тренінгові форми роботи. Вони дозволяють розв’язати наступні профілактичні завдання:

1. Навчити дітей екологічним формам поведінки та основам здорової комунікації;

2. Розвивати навички адекватного сприйняття себе та інших людей, сприяти формуванню конструктивної самооцінки;

3. Долати бар’єри, які є перешкодами для конструктивних дій дітей;

4. Розвивати пізнавальні психічні процеси, зокрема їх довільність.

Наступним пунктом профілактичної діяльності є профілактика суїциду серед молоді. Суїцидальна превенція – це первинна профілактика самогубств. Мета суїцидальної превенції – інформаційна робота з населенням щодо вірогідних ситуацій, ознак суїцидальної поведінки, можливостей соціально-психологічної допомоги [25].

Основні завдання первинної профілактики:

– попереджати населення про можливість суїцидальних ситуацій;
– інформувати про ознаки самогубця та першу допомогу;
– повідомляти про місця і адреси надання необхідної допомоги.

Головна роль у проведені превенції залежить від вияву уваги, турботи, необхідної психологічної підтримки особи її рідними або близькими. Через те, що суїциденти більшою мірою страждають від соціальної ізоляції, для них важливо поспілкуватися з кимось, розповісти про свої проблеми, уникаючи фрустрації.

Другий підвид профілактики при суїцидальних ознаках людини є суїцидальна інтервенція як допомога при реальній загрозі суїциду, позначається як вторинна профілактика. Мета інтервенції полягає в запобіганню акту саморуйнування. Це передбачає особистісну взаємодію з суїцидентом та надання їй емоційної підтримки, емпатійного відношення у переживанні психологічної, соціальної чи екзистенційної кризи. Важливо на цьому етапі не робити спроб видозмінити психічні та фізичні особливості людини, не треба намагатись позбавити її від нервово-психічних розладів, адже це вже є завданням суїцидальної постенції [25].

Ще одною профілактичною роботою у сфері девіації є запобігання проституції серед молоді, воно має здійснюватись на трьох загальних рівнях [25]:

1. На макрорівні, пов’язаному з державною соціальною політикою є наступні профілактичні фактори:

– підвищення життєвого рівня населення;
– зниження соціальної дискримінації в суспільстві;
– зміцнення і актуалізація в соціумі інституту сім’ї;
– контроль над порнографією;
– краще керування кримінальної відповідальності за діяльність сутенерів;

– зменшення лояльності щодо проституції.

2. На мезорівні, пов’язаному зі міжособистісними стосунками і стосунками у сім’ї, з одногрупниками, колегами, захисними профілактичними факторами є проведення програм освіти молоді щодо протидії проституції та посилення інституту сім’ї;

3. На мікрорівні, який розглядає індивідуальний розвиток особистості, захисними факторами є:

– викарбовування високоморальних якостей, конструктивних навичок поведінки у молоді;

– розвіювання міфу щодо проституції як гарного способу життя.

Не менш важливою є профілактика делінквентної поведінки молодих людей, в якій можуть допомогти центри соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді [26]. Вони спеціалізуються на наступних профілактичних заходах:

– психологічне обстеження людини з категорії ризику;

– оцінка соціально-психологічного клімату в суспільних групах, які оточують особу;

– психологічна допомога його батькам при необхідності;

– соціальний супровід юнака;

– інформативна профілактика адиктивної поведінки, формування здорових звичок;

– залучення молоді до соціально-позитивних груп однолітків (молодіжних організацій, волонтерських загонів, спортивних івентів, творчих гуртів та ін.).

З боку громадських організацій мають надаватися наступні профілактичні антиделінквентні послуги:

– надання особі та його сім’ї різноманітних соціальних послуг;

– залучення особи до соціально корисної і творчої діяльності;

– запрошення до соціально-позитивних груп однолітків;

– організація змістовного відпочинку.

Отже, до розгляду залишилося останній важливий аспект в темі теоретичного дослідження гендерної девіації – це визначення гендерного підходу до профілактики девіантної поведінки. Методологічно такий підхід зумовлюється тим, що:

1. Здійснення профілактики девіантної поведінки має забезпечувати гендерну соціалізацію та ідентифікацію чоловіків та жінок відповідно до суспільно схвалених моральних і правових норм;

2. Необхідно враховувати при гендерній профілактиці девіацій функціонування соціальних інститутів із підтримки й допомоги осіб різної статі, адже це є важливим аспектом допомоги та направлення на вірний шлях;

3. Профілактика девіантної поведінки чоловіків та жінок повинна мати відмінності з огляду на статеву приналежність, психолого-педагогічні особливості гендеру [24].

При аналізі цього підрозділу ми виявили, що на різні форми девіантної поведінки є своя профілактична робота. І, хоча в залежності від виду девіації профілактика може варіюватися, спільне у цьому процесі все ж відстежується – необхідність поширення та актуалізації інформаційної складової, емоційна та соціальна підтримка особам з категорії ризику, покращення умов життя на державному рівні. Також ми відокремили, що профілактика, перш за все, має спиратися на гендерну обумовленість девіантних проявів та орієнтуватися на це при побудові профілактичної стратегії. Треба розуміти, що існування невизначеності, суперечностей щодо профілактики гендерної девіантної поведінки в сучасній Україні зумовлює гостру потребу формування поетапної схеми роботи методологічними підходами. Єдність, розуміння взаємозумовленості складових частин профілактичного процесу, який має спрямування на поліпшення соціально-психологічних аспектів розвитку молоді забезпечуються саме гендерним підходом, тобто теоретичними положеннями гендерної психології у профілактиці девіацій молодого покоління, аналіз проблемних питань шляхом гендерної соціалізації та ідентифікації особистості.

ВИСНОВКИ

У ході теоретико-методологічного дослідження проблематики гендерних особливостей девіантної поведінки молоді нам вдалося проаналізувати співвідношення понять норми та відхилення в контексті вивчення девіантності, що надало нам розуміння про те, що ці поняття є співзалежними і одне поняття формує межі іншого та навпаки. Розглянувши трактування поведінки особистості зі схильністю до девіантних проявів та загалом центральне поняття девіантності, ми визначили загальне розуміння феномену девіантності. Також ми виявили основні підходи, в яких детермінується девіантна поведінка молоді, серед них був розглянутий і гендерний підхід. Важливим було відокремити саме види девіантної поведінки молоді, фактори її розвитку та становлення, вплив феномену на особистість індивіда.

При аналізі досліджень гендерних відмінностей молоді ми розглянули перелік наукових видань та робіт, які надали нам ширше розуміння цієї тематики. Ми аргументували, що матеріальні, соціально-психологічні, етнокультурні зміни в суспільстві мають великий плив на гендерні відмінності, які визначаються в суспільстві. Перелік певних характеристик та здібностей дівчат та хлопчиків ми проаналізували у контексті досліджень минулих років та зробили висновки, що наявна індивідуальна відмінність і що лише за визначенням статі ми не можемо спрогнозувати стовідсоткову ймовірність до різноманітних схильностей поведінки особистості, адже вони є результатом великої кількості зовнішніх та внутрішніх факторів, до яких додається гендерна приналежність. Окремо ми розглянули вплив біологічних факторів на гендерні відмінності, але за результатами досліджень не було виявлено однієї схваленої версії, що ще раз підкреслює важливість впливу гендеру на відмінності між індивідами, але лише у контексті поєднання гендеру та інших аспектів прояву особистості.

Важливим до розуміння подається факт, що гендерні особливості девіантної поведінки залежать від гендерних соціальних ролей, тиску суспільства та їх очікувань від чоловічої стереотипної особи та жіночої, тобто цей висновок є важливою рушійною силою у формуванні або відсутності девіантних проявів у молоді. Ще нам вдалося відокремити соціально-психологічні особливості чоловічої та жіночої девіації. Ми проаналізували за результатами минулих досліджень, що немає якоїсь єдиної думки про те, хто з двох гендерів має вищу схильність до тих чи інших девіантних проявів. Ще ми заключили, що гендерні особливості прояву девіантності мають свою вибірковість, тобто проблематика гендерних аспектів девіантної поведінки є дуже поширеною та різноманітною в своїх проявах, що позначає її невичерпність у дослідженнях.

Для дослідження практичної частини кваліфікаційної роботи було підібрано необхідні, валідні та адаптовані в Україні методики, які допомогли нам емпірично дослідити девіантні прояви у молодих жінок та чоловіків, досягнути відповіді на поставлену гіпотезу. Текст обраних опитувальників був чітким, зрозумілим для респондентів та відповідним до обраної теми кваліфікаційної роботи, з наявністю інтерпретаційної можливості. Серед методик використовувалися опитувальник «Схильність до залежної поведінки» за автором В.Д. Менделевичем, методика визначення схильності до девіантної поведінки за автором А. Орелом, опитувальник виявлення схильності до різних форм девіантної поведінки «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм.

Отже, основні завдання дослідження кваліфікаційної роботи були виконані, а мета дослідження, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні гендерних відмінностей девіантної поведінки молоді була досягнена.

Наприкінці практичного дослідження ми проаналізували отримані результати респондентів по обраним опитувальникам і проводимо наступний

розгляд стосовно висунутої гіпотези та показників відповідей чоловіків і жінок. За результатами опитувальника «Схильність до залежної поведінки» ми виявили, що жінки мають більші показники за категорією відсутності ознак та підвищеної схильності до наркозалежності та алкогольної залежності. Категорія ознак схильності до тенденцій вживання є неоднозначною. Але якщо розглядати загальні висновки за категорією високої ймовірності, то жінки мають менші показники, аніж опитувані чоловіки.

Щодо висновків по методиці визначення схильності до девіантної поведінки – чоловіки за більшістю шкал виявили високий рівень схильностей до різних форм девіантних проявів. Цей висновок свідчить про те, що чоловіки мають тенденцію до порушення соціальних норм і правил, поведінки, залежної від психоактивних речовин, делінквентної поведінки та поведінки, пов'язаної із ризикованістю, самопошкодженнями та суїцидальним ризиком.

У третьому ж опитувальнику виявлення схильності до різних форм девіантної поведінки «ДАП-2» ми зробили висновки, що сучасна українська молодь, загалом, має високі показники схильності до адиктивної, делінквентної та суїцидальної поведінки, але однозначною більшістю високих показників були показники чоловіків.

Отже, виходить, що показники першого опитувальника не є одностайними, тож вони не мають великого впливу на кінцевий висновок по результатам усіх обраних методик. Але за показниками другого та третього опитувальника маємо підсумок, що девіантна поведінка особистості більш характерна чоловікам, що заперечує початкову гіпотезу дослідження.

Також в третьому розділі ми описали низку профілактичних методик задля зниження девіантності серед молоді. За показниками нашого дослідження ми вважаємо за необхідне впровадження спеціальних платформ, програм та тренінгів задля зменшення соціального рівня девіантності серед молоді, спираючись на гендерні відмінності та індивідуальні особливості індивіда задля покращення життя українців у достатньо стресове та провокуюче сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : збірник наукових праць / редокол. Р. М. Постоловський, В. М. Шеретюк . Рівне : РДГУ, 2023. 194 с.

2. Бахновська І. П. Асоціальна поведінка особи як суспільна проблема становлення надійної особистості. *Науковий вісник УНУ.* Серія : Право. 2015. №30(1). С. 10-13. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvuzhpr_2015_30(1)__4.pdf.

3. Бовть О. Б. Комп'ютерні ігри та дитяча агресивність: випадковий взаємозв'язок чи прикра закономірність. Серія : Педагогіка і психологія. 2002. № 1–2. С. 110–116.

4. Залежна поведінка. URL : https://surl.lt/wcqvyf (дата звернення: 10.08.2025).

5. Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка особистості, її причини та шляхи попередження. *Форум права.* Львів. 2015. № 4. С. 49–55. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

6. Девіантна поведінка: проблеми та шляхи вирішення. URL : https://psihologonline.pro/shcho-take-deviantna-povedinka (дата звернення: 25.08.2025).

7. Девіантна поведінка: форми, види, причини, профілактика. URL : https://ukr.media/psihologiya/379091 (дата звернення: 15.08.2025).

8. Емоційно-вольова сфера особистості (емоційно-вольова сфера діяльності). URL : https://studfile.net/preview/7866023/page:7 (дата звернення (27.08.2025).

9. Залежність від психоактивних речовин. URL : https://surl.li/xpqhfm (дата звернення: 03.08.2025).

10. Карпюк Ю. Я. Методичні рекомендації з підготовки до занять із «Психології девіантної поведінки» : навч. посіб. Житомир : Житомирська політехніка, 2023-2024. 118 с.

11. Кікалішвілі М. В. Біологічні теорії девіантної поведінки. *Національна академія управління.* Серія : Юридична наука. 2016. № 3(57). С. 161-168. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/jnn_2016_3_14.pdf.

12. Кікалішвілі М. В. Девіантна поведінка: поняття та ознаки. *Вісник академії адвокатури України.* 2011. № 3(22). С. 109-122. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/vaau_2011_3_19%20(1).pdf

13. Кікалішвілі М. В. Делінквентна поведінка: поняття, ознаки та детермінанти : наукова стаття. Серія : Юридичні науки. 2015. №2(56). С. 180–183. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/jnn_2016_2_18.pdf.

14. Климчук П. Ю. Гендерні відмінності насильницької поведінки підлітка. *Серія журналів «Наукові записки».* 2013. №25. С. 65-69. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nznuoapp_2013_25_17.pdf.

15. Костирка В. С. Девіантна поведінка молоді як об’єкт соціальної роботи : курсова робота з соц. педагогіки. Лебедин : Лебединське педагогічне училище імені А.С. Макаренка, 2012. 94 с.

16. Корнєва Л. М. Гендерний аспект комунікації. Полтава. 2013. № 13. С. 106-113.

17. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: навч. метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.

18. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 68 с.

19. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. Т.1. Київ : Академвидав, 2007. 608 с.

20. Лукіянчук А. М. Деструктивна поведінка в системі сталих комунікацій: проблеми, наслідки, протидія. *Видавництво національного університету "Києво-Могилянська академія".* Біла Церква. 2021. С. 185-194.

21. Марута Н. О., Сновида Л. Т. Гендерно зумовлена специфіка суїцидальної поведінки у хворих на депресії. *Науково-практичний журнал «Медицина сьогодні завтра».* 2012. № 3-4(56-57). С. 126-132. URL : https://msz.knmu.edu.ua/article/view/254/240 (дата звернення 06.09.2025).

22. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* / редкол. А. М. Фоменко, Л. Р. Наливайко, О. С. Юнін, А. А. Гулієв. Дніпро : ДДУВС, 2022. 452 с.

23. Ознаки та причини суїцидальної поведінки дитини. URL : https://surli.cc/nsxhxp (дата звернення: 11.07.2025).

24. Парфанович І. І. Гендерний методологічний підхід як умова профілактики девіантної поведінки дівчат. *Вісник Запорізького національного університету.* Серія : Педагогічні науки. 2015. № 1(24). С. 59-63. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vznu_ped_2015_1_11%20(1).pdf.

25. Пихтіна Н. П., Пихтін М. П., Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. М. Оржеховської. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 399.

26. Пихтіна Н. П. Профілактика та соціально-педагогічна робота з дітьми девіантної поведінки : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 240 с.

27. Приймак Ю. Д. Дезадаптивна поведінка учнівської молоді як соціально-психологічна проблема. Волинь. 2017. № 4(96). С. 28-30. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/pedp_2017_4_9%20(1).pdf.

28. Пріб Г. А. Гендерні аспекти адиктивної поведінки. Київ. 2016. № 4(87). С. 101-105.

29. Профілактика суїциду серед підлітків. URL : https://surl.li/magvfa (дата звернення: 04.08.2025).

30. Сафін О. Д., Байда С. П. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. Умань : УДПУ імені П. Тичини, 2021. 202 с.

31. Свідовська В. А. Адиктивна поведінка підлітків як проблема наукового дослідження. *Науковий вісник Львівського університету.* Серія : Психологічні науки. 2020. №6. С. 108-114. URL : http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/6_2020/18.pdf.

32. Скороход З. О., Скороход О. О. Методи виправлення девіантної поведінки підлітків у навчальних закладах різного типу : навч. посіб. Миколаїв : МЗШ імені Ю. І. Макарова, 2018. 44 с.

33. Степанюк О. А., Мельниченко О. М. Збірник практичних матеріалів для роботи з кривдниками : метод. посіб. Київ : КНУ, 2020. 132 с.

34. Суїцидальні тенденції. URL : https://empendium.com/ua/chapter/B27.II.21.2 (дата звернення: 14.08.2025)

35. Тімошенко В. І., Корольчук В. В. Причини та юридичні наслідки девіантної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія : Право. 2023. № 73(1). С. 73-78. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.11.

36. Топчій І. В. Робота школи з профілактики вживання учнями психоактивних речовин: стратегії, технології : навч.-метод. посіб. Черкаси : Чабаненко Ю., 2009. 248 с.

37. Філонова О. П. Взаємозв'язок особистісних властивостей та готовності до змін в осіб із залежністю від психоактивних речовин. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка.* Серія Психологія. 2025. №1(21). С. 134-145.

38. Glover D., Kaplan C. Genders. Routledge, 2009. 224 p.

39. Votaw K. Gender differences URL : https://surli.cc/vaymmh (дата звернення: 09.07.2025).

40. Ward D.A., Menke B.A., Gray L.N., Stafford M.C. Sanctions, modeling, and deviant behavior. *Journal of Criminal Justice.* 1986. Vol. 14. Is. 6. P. 501–508. DOI : https://doi.org/10.1016/0047- 2352(86)90093-0.

ДОДАТКИ

Додаток А

Текст опитувальника «Схильність до залежної поведінки» за автором В. Д. Менделевичем

Інструкція: користуючись цією шкалою, укажіть, в якій мірі Ви згодні чи не згодні з кожним із запропонованих тверджень, ставлячи “Х” у відповідній колонці. Оберіть тільки одну відповідь на кожне твердження:

1 – абсолютно не згоден (зовсім не так);

2 – скоріше не згоден (скоріше не так);

3 – ні те, ні інше (і так, і не так);

4 – скоріше згоден (скоріше так);

5 – абсолютно згоден (саме так).

1. Я схильний розчаровуватися в людях.

2. Вірити в прикмети нерозумно.

3. Часто буває, що я ображаюся на батьків або друзів.

4. Нерідко я спізнююся на навчання (роботу) або зустріч через непередбачені випадковості в дорозі.

5. Навколишні часто дивують мене своєю поведінкою.

6. Мої батьки часто намагаються поводитися зі мною, як з маленькою дитиною.

7. Я люблю планувати свій час до дрібниць і з точністю до хвилин.

8. Мені здається, що я більш гостро, ніж інші, відчуваю те, що відбувається навколо.

9. Батьки самі винні в тому, що їхні діти починають вживати наркотики.

10. Для мене не існує абсолютних авторитетів.

11. У дитинстві був період, коли я пристрасно любив що-небудь підраховувати (кількість вікон, сходинок, номери машин).

12 Якби батьки чи інші дорослі більше б говорили з дітьми про шкоду наркотиків, то мало хто ставав би наркоманом.

13. Мені легше витерпіти скандал, ніж одноманітне розмірене життя.

14. Я вірю в порчу та наклепи.

15. Перш, ніж що-небудь зробити, я намагаюся передбачити всі небезпеки, які можуть підстерігати мене.

16. Якщо я чимось захоплено зайнятий, то часто навіть не помічаю, що відбувається навколо.

17. Я живу і дію за приказкою: “Сподівайся на краще, але готуйся до гіршого”.

18. Мене нелегко переконати в чомусь.

19. Мене нерідко обманювали (обманюють).

20. Невідомість для мене дуже болюча і тяжка.

21. Мене дратує, коли на вулиці, в магазині або транспорті на мене пильно дивляться.

22. Життя малоцікаве, коли в ньому немає екстриму.

23. Я не поважаю тих, хто відривається від колективу.

24. Деякі люди одним дотиком можуть зцілити хвору людину.

25. Життя має бути радісним, інакше нема чого жити.

26. Я добре орієнтуюся в часі і, не дивлячися на годинник, можу точно сказати “котра година”.

27. Якщо я захочу щось зробити, але оточуючі вважають, що цього робити не варто, то я готовий відмовитися від своїх намірів.

28. У дитинстві я часто відмовлявся залишатися один.

29. Мені нерідко буває нудно, коли нічим зайнятися.

30. У житті треба спробувати все.

31. Я легко можу заснути в будь-який зручний час (і вночі, і вдень).

32. Після того, як я піду в ліс по гриби, у мене довго перед очима можуть зберігатися спогади про них.

33. Я люблю помріяти про те, на що я витрачу можливий майбутній виграш у лотереї або як вчиню з обіцяним подарунком.

34. Часто думаю: “Добре б стати дитиною”.

35. Мені часто важко знаходити правильні слова для моїх почуттів.

36. Для мене нескладно дати знайомому грошей у борг на купівлю спиртного.

37. Я схильний жити, намагаючися не обтяжувати себе роздумами про те, що може статися зі мною в майбутньому.

38. Я люблю, коли мені ворожать на картах або по руці.

39. Мені добре вдається копіювати міміку і жести інших людей.

40. Коли мене будять вночі або рано вранці, то я довго не можу зрозуміти, що відбувається навколо.

41. Музику я люблю гучну, а не тиху.

42. У мене бувають почуття, яким я не можу дати цілком точне визначення.

43. Людина повинна намагатися розуміти свої сни, керуватися ними в житті та витягати з них застереження.

44. Мене важко застати зненацька.

45. Усі відомі мені “чудеса” пояснюються дуже просто – обман і фокуси.

46. Мене вважають наївною людиною, оскільки я часто потрапляю в халепи.

47. Наркотики бувають “легкими”, і вони не викликають залежності.

48. Я іноді відчував, що хтось за допомогою гіпнозу змушував мене вчиняти будь-які вчинки.

49. Мої знайомі вважають мене романтиком.

50. Я вірю у дива.

51. Навіть психічно здорова людина іноді не може відповідати за свої вчинки.

52. Мене часто спантеличує поведінка і вчинки людей, яких я давно знаю.

53. Нікому не можна довіряти – це правильна позиція.

54. Найщасливіший час життя – це молодість.

55. У дитинстві я боявся, що мама може кинути мене, піти з дому і не повернутися.

56. Я схильний краще пам’ятати неприємні події, які реально відбулися зі мною, ніж власні прогнози з приводу можливості їх появи.

57. Я люблю радитися з друзями (або дорослими), як вчинити у складній ситуації.

58. Я б погодився пожити нехай мало, але бурхливо.

59. Я б міг на спір ввести собі у вену наркотик (наприклад, героїн).

60. Часто мене не оцінювали по заслугах.

61. Я завжди точно можу сказати, скільки грошей я витратив та скільки у мене залишилося.

62. У дитинстві я довго не міг звикнути до дитячого садка (ясел) і не хотів туди через це ходити.

63. Своїм друзям або подругам я довіряю повністю і переконаний, що вони мене ніколи не обдурять і не зрадять 64 Небезпека вживання наркотиків явно перебільшена.

65. У житті все-таки мало яскравих подій 66 Я не люблю тривалі поїздки в поїзді або на автобусі.

67. Мене дратує брудне скло, тому що весь світ тоді здається брудним і сірим.

68. Коли мені нудно, я зазвичай лягаю спати.

69. Часто батьки (або дорослі) дорікають мені в тому, що я слухаю надмірно гучну музику.

70. Дуже болісно чогось чекати.

71. Я міг би після деяких попередніх пояснень управляти маленьким (спортивним) літаком.

72. Я нерідко прокидаюся вранці за кілька секунд або хвилин до дзвінка будильника.

73. Якби сталася пожежа і мені треба було б з вікна п’ятого поверху стрибнути на тент, розгорнутий пожежниками, я б, не замислюючися, зробив це.

74. Мені шкода наївних людей.

75. Мене бентежить, коли люди довго і пильно дивляться мені в очі.

76. Ризикувати всім, наприклад у казино, можуть лише сильні люди.

77. У тому, що підліток стає наркоманом, винні ті, хто продає наркотики

78. Я люблю дуже швидку, а не повільну їзду.

79. Я довіряю прогнозам гороскопів і дотримуюся рекомендацій, що в них містяться.

80. Мене дуже цікавлять лотереї.

81. Прогнозувати майбутнє – марна справа, тому що багато від тебе не залежить.

82. Я здатний з легкістю описувати свої почуття.

83. У мене в житті бували випадки, коли я щось робив, а потім не пам’ятав, що саме.

84. Вважаю, що цікавість – не вада.

85. Буває, що мене лякають люди з гучним голосом.

86. У мене було (є) багато захоплень (інтересів, хобі).

87. Коли я залишаюся вдома, то мені часто буває не по собі від самотності.

88. Я – не забобонний.

89. Мені говорили, що у мене непогані здібності імітувати голоси або звички людей.

90. Є люди, яким я вірю беззастережно.

91. Трапляється, що під час розмови із заїкою я сам починаю говорити плутано і з запинкою.

92. Найобтяжливіше в житті – це самотність.

93. Якщо я починаю грати в якусь гру, то мене нерідко не можна відірвати від неї.

94. Буває, що я можу зробити на зло навіть те, що мені самому виявиться невигідним.

95. Мене завжди притягувала і притягує таємничість, загадковість, містика.

96. Бувало, що я на вулиці погоджувався на гру з “наперстниками”.

97. Я знаю багатьох хлопців, хто вживає або вживав наркотики.

98. Як правило, я ставлю будильник так, щоб не тільки все встигнути зробити до відходу з будинку, але і мати кілька хвилин у запасі.

99. У своєму житті я часто стикаюся (стикався) з неймовірним збігом несприятливих обставин.

100. Я готовий повністю підкоритися і навіть довірити свою долю, але тільки тому, кого дійсно поважаю.

101. Я люблю ризикувати.

102. Серед моїх знайомих є люди, які володіють даром переконувати.

103. Мене часто неможливо відірвати від цікавої справи, гри, заняття.

104. Я міг би стрибнути з парашутом.

105. Мені все одно, що про мене думають оточуючі.

106. Мене багато чого в житті дивує.

107. Я можу переспорити кого завгодно.

108. Я би увійшов разом з приборкувачем у клітку з левами, якби він мені сказав, що це безпечно.

109. Якщо мене про щось просять, мені важко відмовити.

110. Мені легше придумати свої власні приклади, ніж вивчити напам’ять приклади з підручника.

111. Мені ніколи не буває нудно.

112. Часто я сам від себе не очікую будь-якого вчинку.

113. У дитинстві у мене якийсь час були різноманітні рухи, що повторюються.

114. Я люблю помріяти.

115. Мене приваблює все нове і незвичайне.

116. Зі мною нерідко відбуваються «нещасні випадки» і трапляються усілякі пригоди.

Обробка та інтерпретація тесту “Схильність до залежної поведінки”

Обробка: прямі питання (бали підраховуються відповідно до зазначених балів) – “5” – 5, “4” – 4, “3” – 3, “2” – 2, “1” – 1), зворотні питання (бали підраховуються навпаки – “5” – 1, “4” – 2, “3” – 3, “2” – 4, “1” – 5). Обробці підлягають лише відповіді на питання, зазначені нижче. Відповіді на інші питання не обробляються. Для оцінки схильності до залежної поведінки бали відповідей на прямі і зворотні питання підсумовуються за кожною шкалою окремо. Для оцінки схильності до наркозалежності підсумовуються бали, отримані за відповіді на такі питання – перший і другий стовпці, до алкогольної залежності – третій і четвертий стовпчики:

1	2	3	4
№ прямих питань	№ зворотних питань	№ прямих питань	№ зворотних питань
1	2	3	21
3	12	5	29
4	29	14	38
16	30	15	41
19	41	16	44
24	45	17	64
26	53	19	65
48	61	20	67
50	65	24	75
52	67	26	77
54	69	30	81
59	72	43	
76	77	48	
79	78	76	
80	81	79	
89	86	84	
91	112	91	
96	114	95	
97		97	
100		100	
107		107	
110		112	
116		113	
		116	

Інтерпретація тесту "Схильність до залежної поведінки"

	Ознаки тенденції	Ознаки підвищеної схильності	Ознаки високої ймовірності
Наркозалежність	≥ 98 балів	≥ 107 балів	≥ 116 балів
Алкогольна залежність	≥ 99 балів	≥ 105 балів	≥ 111 балів

Максимальні бали: наркозалежності – 205, алкогольної залежності – 175.

Низький рівень: ця категорія характеризується малою вірогідністю розвитку залежності, відсутністю особистісних якостей, що сприяють формуванню залежності (адикції), та відсутністю схильності до вживання алкогольних напоїв (наркотичних речовин). Спостерігаються такі особистісні риси, які виключають ризик схильності до адиктивної поведінки.

Ознаки тенденції: обстежувані, віднесені до цієї групи, мають схильність до залежної поведінки середньої вираженості. Це свідчить про те, що у випробовуваних за певних соціальних умов є ризик розвитку залежності.

Ознаки підвищеної схильності: у таких осіб схильність до залежної поведінки вище середньої, тобто у них переважають ті якості, які значною мірою свідчать про тенденцію до вживання спиртних напоїв (наркотичних речовин) і ризик розвитку психічної залежності.

Ознаки високої ймовірності: зазначена категорія характеризується високою схильністю до залежної поведінки. У випробовуваних спостерігаються виражена тенденція до вживання спиртних напоїв, позитивне ставлення до залежності і риси особистості, що значно збільшують ризик адиктивної поведінки

Додаток Б

Відповіді чоловіків на опитувальник «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича

Ім'я	Схильність до наркозалежності				Схильність до алкогольної залежності			
	Н/О	Ознаки тенденції	Ознаки підвищеної схильності	Ознаки високої ймовір.	Н/О	Ознаки тенденції	Ознаки підвищеної схильності	Ознаки високої ймовір.
E		+			+			
R		+			+			
K			+		+			
D		+			+			
F				+				+
G				+				+
T		+				+		
H				+			+	
Y			+					+
J		+				+		
U			+					+
M		+			+			
I			+					+
L				+			+	
O		+			+			
P		+			+			
N	+				+			
B				+				+
V				+			+	
C			+				+	
X			+					+
Z				+				+
A		+			+			
Q				+			+	
W			+					+

Додаток В

Відповіді жінок на опитувальник «Схильність до залежної поведінки»

В.Д. Менделевича

Ім'я	Схильність до наркозалежності				Схильність до алкогольної залежності			
	Н/О	Ознаки тенденції	Ознаки підвищеної схильності	Ознаки високої ймовір.	Н/О	Ознаки тенденції	Ознаки підвищеної схильності	Ознаки високої ймовір.
E			+		+			
Q			+				+	
W			+			+		
R			+			+		
T		+				+		
Y			+				+	
U				+			+	
I				+				+
O	+				+			
P		+			+			
A		+					+	
S	+				+			
D		+			+			
F		+			+			
G	+					+		
H				+			+	
J			+				+	
K			+		+			
L				+		+		
Z			+					+
X			+		+			
C				+	+			
V			+				+	
B		+				+		
N				+				+
M			+		+			
QE				+			+	
SE			+			+		
DE		+					+	
RT				+	+			
YE	+				+			

UE		+			+			
IE				+			+	
OE		+			+			
PE		+				+		
ZE				+				+
XE		+			+			
CE			+			+		
VE			+		+			
BE			+				+	

Додаток Г

Визначення схильності до девіантної поведінки (А. Орел)

Інструкція до тесту.

Перед вами є ряд тверджень. Вони стосуються деяких сторін вашого життя, вашого характеру, звичок. Прочитайте перше твердження і вирішите чи вірно дане твердження по відношенню до вас.

• Якщо вірно, то на бланку відповідей поряд з номером, відповідним твердженням, в квадратику поставте цифру «1».

• Якщо воно невірно, то поставте цифру «0»

• Якщо вам важко відповісти, то постарайтеся вибрати варіант відповіді, який все-таки більше відповідає вашу думку.

П.І.Б. _____

Група №_____ Вік (загальна кількість років) _____

1. Я віддаю перевагу одягу неяскравих, приглушених тонів.

2. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.

3. Я охоче записався б добровольцем для участі в будь-яких бойових діях.

4. Буває, що іноді я сварюся з батьками.

5. Той, хто в дитинстві не бився, виростає «маминим синочком» і нічого не може добитися в житті.

6. Я би взявся за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили.

7. Іноді я відчуваю таке сильне занепокоєння, що просто не можу всидіти на місці.

8. Іноді буває, що я трохи надутий.

9. Якби мені довелося стати військовим, то я хотів би бути льотчиком-винищувачем.

10. Я ціную в людях обережність і обачність.

11. Тільки слабкі і боягузливі люди виконують усі правила і закони.

12. Я волів би роботу, пов'язану зі змінами та подорожами.

13. Я завжди кажу тільки правду.

14. Якщо людина в міру і без шкідливих наслідків вживає збуджуючі,які впливають на психіку речовини - це цілком нормально.

15. Навіть якщо я злюся, то намагаюся не вдаватися до лайок.

16. Я думаю, що мені б сподобалося полювати на левів.

17. Якщо мене образили, то я обов'язково повинен помститися.

18. Людина повинна мати право випивати стільки, скільки вона хоче.

19. Якщо мій приятель спізнюється до призначеного часу, то я, зазвичай, зберігаю спокій.

20. Мені, зазвичай, ускладнює роботу вимога зробити її до певного терміну.

21. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де належить.

22. Деякі правила і заборони можна відкинути, якщо відчуваєш сильний сексуальний (статевий) потяг.

23. Я іноді не слухаюсь батьків.

24. Якщо при покупці автомобіля мені доведеться вибирати між швидкістю і безпекою, то я виберу безпеку.

25. Я думаю, що мені сподобалося б займатися боксом.

26. Якби я міг вільно вибирати професію, то став би дегустатором вин.

27. Я часто відчуваю потребу в гострих відчуттях.

28. Іноді мені так і хочеться зробити собі боляче.

29. Моє ставлення до життя добре описує прислів'я: «Сім разів відміряй, один раз відріж».

30. Я завжди купую квитки в громадському транспорті.

31. Серед моїх знайомих є люди, які пробували одурманюючі токсичні речовини.

32. Я завжди виконую обіцянки, навіть якщо мені це невигідно.

33. Буває, що мені так і хочеться вилаятися.

34. Мають рацію люди, які в житті йдуть з прислів'ям: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна».

35. Бувало, що я випадково потрапляв у бійку після вживання спиртних напоїв.

36. Мені рідко вдається змусити себе продовжувати роботу після низки образливих невдач.

37. Якби в наш час проводилися б бої гладіаторів, то я б обов'язково приймав в них участь.

38. Буває, що іноді я говорю неправду.

39. Терпіти біль на зло всім буває навіть приємно.

40. Я краще погоджуся з людиною, ніж стану сперечатися.

41. Якби я народився в давні часи, то став би шляхетним розбійником.

42. Якщо немає іншого виходу, то суперечку можна вирішити і бійкою.

43. Бували випадки, коли мої батьки, інші дорослі висловлювали занепокоєння з приводу того, що я трохи випив.

44. Одяг повинен з першого погляду виділяти людину серед інших в натовпі.

45. Якщо в кінофільмі немає жодної пристойної бійки - це погане кіно.

46. Коли люди прагнуть до нових незвичайних відчуттів і переживань - це нормально.

47. Іноді я сумую на уроках.

48. Якщо мене хтось випадково зачепив в натовпі, то я обов'язково вимагатиму від нього вибачень.

49. Якщо людина дратує мене, то готовий висловити йому все, що я про неї думаю.

50. Під час подорожей і поїздок я люблю відхилятися від звичайних маршрутів.

51. Мені б сподобалася професія дресирувальника хижих звірів.

52. Якщо вже ти сів за кермо мотоцикла, то варто їхати тільки дуже швидко.

53. Коли я читаю детектив, то мені часто хочеться, щоб злочинець пішов від переслідування.

54. Іноді я просто не можу втриматися від сміху, коли чую непристойний жарт.

55. Я намагаюся уникати в розмові виразів, які можуть збентежити оточуючих.

56. Я часто засмучуюсь через дрібниці.

57. Коли мені заперечують, я часто вибухаю і відповідаю різко.

58. Мені більше подобається читати про пригоди, ніж про любовні історії.

59. Щоб отримати задоволення, варто порушити деякі правила і заборони.

60. Мені подобається бувати в компаніях, де в міру випивають і веселяться.

61. Мене дратує, коли дівчата курять.

62. Мені подобається стан, який наступає, коли в міру і в хорошій компанії вип'єш.

63. Бувало, що у мене виникало бажання випити, хоча я розумів, що зараз не час і не місце.

64. Сигарета в скрутну хвилину мене заспокоює.

65. Мені легко змусити інших людей боятися мене, і іноді заради забави я це роблю.

66. Я зміг би своєю рукою стратити злочинця, справедливо засудженого до вищої міри покарання.

67. Задоволення - це головне, до чого варто прагнути в житті.

68. Я хотів би взяти участь в автомобільних гонках.

69. Коли у мене поганий настрій, до мене краще не підходити.

70. Іноді у мене буває такий настрій, що я готовий першим почати бійку.

71. Я можу згадати випадки, коду я був таким злим, що хапав першу-ліпшу під руку річ і ламав її.

72. Я завжди вимагаю, щоб оточуючі поважали мої права.

73. Мені сподобалося б стрибати з парашутом.

74. Шкідливий вплив на людину алкоголю і тютюну сильно перебільшують.

75. Я рідко даю здачі, навіть якщо хтось вдарить мене.

76. Я не отримую задоволення від відчуття ризику.

77. Коли людина в запалі суперечки вдається до «сильних» виразами - це нормально.

78. Я часто не можу стримати свої почуття.

79. Бувало, що я запізнювався на уроки.

80. Мені подобаються компанії, де всі жартують один над одним.

81. Секс повинен займати в житті молоді одне з головних місць.

82. Часто я не можу втриматися від суперечки, якщо хтось не згоден зі мною.

83. Іноді траплялося, що я не виконував домашнє завдання.

84. Я часто здійснюю вчинки під впливом миттєвого настрою.

85. Мені здається, що я не здатний вдарити людину.

86. Люди справедливо обурюються, коли дізнаються, що злочинець залишився безкарним.

87. Буває, що мені доводиться приховувати від дорослих деякі свої вчинки.

88. Наївні простаки самі заслуговують того, щоб їх обманювали.

89. Іноді я буваю так роздратований, що стукаю по столу кулаком.

90. Тільки несподівані обставини і почуття небезпеки дозволяють мені по-справжньому проявити себе.

91. Я б спробував яке-небудь притуплювала речовина, якби твердо знав, що це не зашкодить моєму здоров'ю і не спричинить покарання.

92. Коли я стою на мосту, то мене іноді так і тягне стрибнути вниз.

93. Будь-яка бруд мене лякає або викликає сильну огиду.

94. Коли я злюся, то мені хочеться кого-небудь вдарити.

95. Я вважаю, що люди повинні повністю відмовитися вживання спиртних напоїв.

96. Я б міг на спір залізти на високу фабричну трубу.

97. Часом я не можу впоратися з бажанням заподіяти біль іншим людям.

98. Я міг би після невеликих попередніх пояснень управляти вертольотом.

КЛЮЧ. Кожній відповіді, при збігу з ключем, присвоюється один бал, підраховується первинний сумарний бал.

1.Шкала установки на соціально-бажані відповіді.

Відповіді «так»: 13, 30, 32.

Відповіді «ні»: 2, 4, 8, 21, 23, 33, 38, 47, 54, 79, 83, 87.

2. Шкала схильності до подолання норм і правил.

Відповіді «так»: 11, 22, 34, 41, 44, 50, 53, 59, 80, 88, 91.

Відповіді «ні»: 1, 10, 55, 61, 86, 93.

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки.

Відповіді «так»: 14, 18, 22, 26, 27, 31, 34, 35, 43, 46, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 74, 81, 91.

Відповіді «ні»: 95.

4. Шкала схильності до саморуйнівної поведінки (суїцид).

Відповіді «так»: 3, 6, 9, 12, 16, 27, 28, 37, 39, 51, 52, 58, 68, 73, 90, 91, 92, 96, 98.

Відповіді «ні»: 24, 76.

5. Шкала схильності до агресії та насильства.

Відповіді «так»: 3, 5, 16, 17, 25, 37, 42, 45, 48, 49, 51, 65, 66, 70, 71, 72, 77, 82, 89, 94, 97.

Відповіді «ні»: 15, 40, 75, 85.

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій.

Відповіді «так»: 7, 20, 36, 49, 56, 57, 69, 70, 71, 78, 84, 89, 94.

Відповіді «ні»: 19, 29.

7. Шкала схильності до деліквентної поведінкою.

Відповіді «так»: 18, 26, 31, 34, 35, 42, 43, 44, 48, 52, 62, 63, 64, 67, 74, 91, 94.

Відповіді «ні»: 55, 61, 86.

Додаток Д

Відповіді чоловіків на опитувальник «Визначення схильності до девіантної поведінки» (А. Орел)

Позначення:

Н – немає ознак, с – середня схильність, в – висока схильність.

Ім'я	Шкали						
	Установки на соц. бажані відповіді	Подолання норм і правил	Схил. до адиктивної поведінки	Суїцид. схил.	Агресії та насилля	Вольового контролю	Схил. До делінквентної поведінки
E	н	с	с	с	н	с	с
R	н	с	в	с	н	н	с
K	н	н	н	н	н	с	н
D	н	н	с	с	с	с	с
F	н	н	с	с	с	с	с
G	н	н	н	с	с	в	н
T	н	н	с	н	с	в	с
H	н	н	с	н	с	в	с
Y	с	с	с	с	с	с	с
J	н	с	с	с	с	с	с
U	н	с	с	с	с	с	с
M	н	н	н	н	с	с	н
I	с	с	в	в	с	в	с
L	н	н	с	с	с	с	с
O	с	н	н	н	н	н	н
P	н	н	с	н	н	н	н
N	в	н	с	с	н	н	с
B	н	н	с	с	с	с	с
V	с	с	с	с	с	с	с
C	н	н	с	с	н	н	н
X	н	с	с	в	с	н	н
Z	н	с	с	с	с	с	с
A	с	н	с	с	с	с	с
Q	н	с	с	с	с	н	с
W	н	н	с	н	с	в	с

Додаток Е

Відповіді жінок на опитувальник «Визначення схильності до девіантної поведінки» (А. Орел)

Позначення:

Н – немає ознак, с – середня схильність, в – висока схильність.

Ім'я	Шкали						
	Установки на соц. бажані відповіді	Подолання норм і правил	Схил. до адиктивної поведінки	Суїцид. схил.	Агресії та насилля	Вольового контролю	Схил. До делінквентної поведінки
E	н	н	н	н	н	с	н
Q	н	с	с	с	с	с	н
W	н	с	с	н	н	с	с
R	н	н	с	с	н	с	с
T	с	н	с	н	с	с	с
Y	н	с	с	с	с	в	с
U	н	с	в	с	с	в	в
I	н	с	с	н	с	с	с
O	н	н	н	н	с	с	н
P	н	н	с	с	н	с	н
A	н	н	с	н	с	с	с
S	с	с	с	с	н	с	с
D	н	с	с	с	с	с	с
F	с	н	н	н	н	с	н
G	н	н	с	с	с	в	с
H	с	н	н	н	н	с	н
J	с	н	с	н	с	с	с
K	н	н	н	н	н	н	н
L	н	н	с	н	с	в	с
Z	с	с	с	с	с	с	с
X	н	н	с	н	н	в	с
C	с	с	н	н	с	с	с
V	н	с	в	с	с	в	с
B	с	н	н	н	н	с	н
N	н	н	с	с	с	с	с
M	с	н	н	н	н	с	с
QE	н	с	с	с	с	в	с

SE	с	с	с	с	с	с	с
DE	н	с	в	в	в	в	в
RT	н	с	с	в	с	с	с
YE	н	с	с	н	н	с	с
UE	с	с	н	н	н	н	н
IE	н	н	с	н	с	с	н
OE	в	н	с	н	н	н	н
PE	н	с	с	н	с	с	с
ZE	в	н	н	н	н	н	н
XE	с	н	с	н	н	с	с
CE	н	н	н	н	с	в	н
VE	с	н	н	н	н	н	с
BE	н	н	с	н	с	н	н

Додаток Ж

Текст опитувальника «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм

Інструкція. Зараз вам будуть представлені питання стосовно деяких ваших індивідуальних психологічних особливостей. На реєстраційному бланку наводиться 4 варіанти відповідей. Вам необхідно уважно прочитати питання і вибрати найбільш слушний варіант відповіді, усі відповіді повинні фіксуватися в реєстраційному бланку. Для цього в рядку, що відповідає номеру питання, необхідно позначити одну з чотирьох клітин, що збігається з обраною вами відповіддю. На кожне питання можливий лише один варіант відповіді. Вступна інструкція закінчена, якщо у когось є питання, підніміть руку – до Вас підійдуть і допоможуть. Якщо питань немає, приступайте до роботи.

1. Я добре зрозумів інструкцію до цієї методики.

2. Люди, з якими я намагаюся перебувати в дружніх стосунках, дуже часто завдають мені болю.

3. “За компанію” з товаришами я можу прийняти велику кількість алкоголю.

4. Я вважаю, що в деяких ситуаціях життя може втратити цінність для людини.

5. Я буваю надміру грубий (а) з оточуючими.

6. Мої друзі розповідали, що в деяких ситуаціях вони відчували незвичні стани: бачили барвисті і цікаві марення, чули дивні звуки та ін.

7. Думаю, що найважчим предметом для мене є практичне навчання.

8. Серед моїх друзів були такі, які вели такий спосіб життя, що мені доводилося приховувати свою дружбу від батьків.

9. Мені здається, що оточуючі погано розуміють мене, не цінують і недолюблюють.

10. Останнім часом я помічаю, що став (ла) багато палити. Це допомагає мені відволіктися від проблем і турбот.

11. Бувало, що вранці у мене тремтіли руки і голова просто “розколювалася”.

12. Я завжди прагнув (ла) до дружби з хлопцями, які були старші за мене за віком.

13. Не можу змусити себе кинути палити, хоча знаю, що це шкідливо.

14. У стані агресії я здатний (а) на багато що.

15. Серед моїх близьких родичів (батько, мати, брати, сестри) були судимі.

16. Часто я відчував невагомість тіла, відчуженість від навколишнього світу, нереальність того, що відбувається.

17. На підростаюче покоління впливає так багато обставин, що зусилля батьків і педагогів з їх виховання стають марними.

18. Якщо хто-небудь винен у моїх неприємностях, я знайду спосіб відплатити йому тим самим.

19. Приятелі, з якими я товаришую, не подобаються моїм батькам.

20. Я вважаю, що можна виправдати людей, які обрали добровільну смерть.

21. Я звик (ла) вважати, що “око за око, зуб за зуб”.

22. Я завжди раз на тиждень випиваю алкоголь.

23. Якщо хтось заподіяв мені зло, я відплачу йому тим же.

24. Бувало, що я чув (ла) голоси всередині моєї голови, звучання власних думок.

25. Сенс життя не завжди буває зрозумілий, іноді його можна втратити.

26. У мене є друзі, які люблять дивитися “мультики” після прийому різних речовин.

27. У районі, де я проживав, є молодіжні тусовки, які активно ворогують між собою.

28. Останнім часом, щоб не зірватися, я змушений (а) приймати заспокійливі засоби.

29. Я намагався (лася) звільнитися від деяких згубних звичок.

30. Я не засуджую людей, які роблять спроби піти з життя.

31. Вживаючи алкоголь, я часто перевищував свою норму.

32. Мої батьки і родичі висловлювали побоювання у зв'язку з моїм частим вживанням алкоголю.

33. Останнім часом я часто відчуваю стрес, тому приймаю (ла) заспокійливі засоби.

34. Вибір добровільної смерті людиною в звичайному житті, безумовно, може бути виправданий.

35. У нашому колективі був прийнятий "ритуал прописки" новачків, і я активно в ньому брав (ла) участь.

36. Останнім часом у мене пригнічений стан, майбутнє видається мені безнадійним.

37. У мене були неприємності під час навчання у зв'язку з уживанням алкоголю.

38. Мені неприємно згадувати і говорити про деякі випадки, які були пов'язані з уживанням алкоголю.

39. Мої друзі вміють добре "розслабитися" і отримати задоволення.

40. Можна погодитися з тим, що я не дуже-то схильний (а) до виконання багатьох законів, вважаючи їх нерозумними.

41. Серед моїх близьких друзів були такі, які часто тікали з дому.

42. Я вважаю, що мій батько зловживав(є) алкоголем.

43. Я люблю грати в азартні ігри. Вони дають можливість "підбадьоритися", "упімати свій шанс".

44. Я розумію людей, які не хочуть жити далі, якщо їх зраджують рідні та близькі.

45. Я не засуджую друзів, які курять марихуану.

46. Немає нічого поганого в тому, що люди намагаються випробувати на собі деякі незвичайні стани.

47. У нашій родині були випадки самогубства (чи спроби).

48. З деякими своїми звичками я вже не зможу впоратися, навіть якщо дуже захочу.

Обробка результатів обстеження проводиться за кожним блоком окремо за допомогою спеціальних “ключів”, а так само за методикою в цілому, шляхом підсумовування балів. При цьому відповіді оцінюються таким чином: 0 – ні, це зовсім не так; 1 – мабуть, так; 2 – вірно; 3 – абсолютно вірно. У процесі обробки результатів спочатку необхідно звернути увагу на питання 1 (чи добре зрозумів обстежуваний інструкцію до цієї методики).

Стени до методики “ДАП-2”

Найменування шкал методики	**Стени**									
	низькі		**середні**						**високі**	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
“Адиктивна поведінка”	38 і >	37-31	30-26	25-19	18-13	12-8	7-6	5-4	3-2	1 і <
“Делінквентна поведінка”	33 і >	32-27	26-23	22-18	17-15	14-11	10-8	7-5	4-3	2 і <
“Суїцидальний ризик”	16 і >	15-13	12-10	9-7	6-5	4	3	2	1	0
Інтегральна оцінка (“Девіантна поведінка”)	100 і >	88-83	82-68	67-54	53-45	44-33	32-26	25-19	15-18	14 і <
Бали за методикою										

Примітка. Показники, відповідні 1–2 стенам, свідчать про високу схильність до девіантної поведінки; показники, відповідні 3–7 стенам, – про значну схильність; показники, відповідні 9–10 стенам, – про низьку схильність (або відсутність) до девіантної поведінки.

Рівень схильності **до адиктивної поведінки** (шкала АДП) оцінюється за такими номерами питань: 3, 6, 10, 11,13, 16, 22, 24, 26, 28, 29, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 42 , 43, 45, 46, 48.

Рівень схильності **до делінквентної поведінки** (шкала ДП) оцінюється за номерами питань: 5, 7, 8, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 23, 27, 35, 40, 41.

Рівень **суїцидальної схильності** (шкала СР) оцінюється за такими номерами питань: 2, 4, 9, 20, 25, 30, 34, 36, 44, 47. У ході подальшої обробки “сирі” значення за окремими шкалами підсумовуються, визначається сумарний бал (схильність до девіантних форм поведінки), який потім переводиться в 10-бальну шкалу нормального розподілу (стени).

Додаток И

Відповіді чоловіків на опитувальник «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм

Ім'я	Схильність до адиктивної поведінки			Схильність до делінквентної поведінки			Схильність до суїцидальної поведінки		
	Н/О	Ознаки значної схил.	Ознаки високої схил.	Н/О	Ознаки значної схил.	Ознаки високої схил.	Н/О	Ознаки значної схил.	Ознаки високої схил.
E			+		+				+
R		+			+				+
K	+				+			+	
D		+			+			+	
F		+			+			+	
G		+			+				+
T		+			+				+
H		+			+			+	
Y			+		+				+
J		+			+			+	
U		+			+				+
M		+		+					+
I			+		+				+
L		+			+			+	
O		+			+		+		
P		+			+			+	
N		+			+			+	
B		+				+			+
V			+		+				+
C		+			+			+	
X		+			+			+	
Z		+			+				+
A		+			+				+
Q			+		+				+
W		+			+				+

Додаток К

Відповіді жінок на опитувальник «ДАП-2» за автором В.Л. Кочубеєм

Ім'я	Схильність до адиктивної поведінки			Схильність до делінквентної поведінки			Схильність до суїцидальної поведінки		
	Н/О	Ознаки значної схил.	Ознаки високої схил.	Н/О	Ознаки значної схил.	Ознаки високої схил.	Н/О	Ознаки значної схил.	Ознаки високої схил.
E		+		+				+	
Q		+			+				+
W		+			+				+
R		+			+				+
T		+			+			+	
Y		+			+			+	
U			+		+				+
I		+			+			+	
O		+		+					+
P		+			+			+	
A		+			+				+
S		+			+				+
D		+			+				+
F	+				+			+	
G		+			+				+
H		+			+			+	
J		+			+			+	
K	+			+				+	
L		+			+			+	
Z			+		+			+	
X		+		+				+	
C	+			+			+		
V		+			+				+
B	+				+			+	
N		+		+					+
M		+			+			+	
QE			+		+				+
SE			+		+				+
DE			+			+			+
RT			+		+				+
YE		+			+			+	
UE	+			+				+	

IE		+			+			+	
OE		+			+		+		
PE		+			+				+
ZE	+			+			+		
XE		+			+			+	
CE		+			+			+	
VE		+			+			+	
BE		+			+			+	